De tog
De fik
De Otte Timer

Arbejdsgivere og arbejdere, socialdemokrater og syndikalister i kampen om 8 timers arbejdsdagen[1]

Af Poul Vitus Nielsen

Indledning

> »Kravet om Indførelsen af en Arbejdsdag for alle paa 8 Timer er en ren og skær Agitationsformel, hvis Berettigelse aldrig er bleven bevist. Der foreligger intet Bevis for, at det at arbejde i 8 Timer skulde være det bedste, og at det ikke lige saa godt kunne være Idealet at arbejde 7 eller 9 Timer daglig«.

Således udtalte repræsentanter for Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening (DA) sig i 1920, da der blev indgivet betænkning om en lov om 8 timers arbejdsdagen[2] De havde ganske ret. Kravet om »8 timers arbejde, 8 timers frihed og 8 timers hvile« var »en ren og skær Agitationsformel«, men rationelle indvendinger var irrelevante, da kravet efter 30 års agitation nærmest havde fået religiøs betydning. Kravets oprindelse fortaber sig, men efter den internationale arbejderbevægelses kongresser i Paris i 1889 blev det hovedparolen ved alle efterfølgende 1. maj demonstrationerne – en parole, der til stadighed blev formuleret, også efter kravet blev gennemført ved overenskomst.

8 timers arbejdsdagen blev indført for alle danske arbejdere med undtagelse af handel, søfart og landbrug, senest fra 1. januar 1920. Dette blev aftalt mellem hovedorganisationerne i maj 1919. Kravet blev gennemført samtidig med de største arbejdstidsnedsættelser nogensinde, og jeg vil i denne artikel belyse, hvordan kravet blev højaktuelt netop på det tidspunkt, samt hvorfor og hvordan det lykkedes at få det gennemført.

Historieskrivningen

Stort set alle brede danmarkshistorier behandler indførelsen af 8 timers arbejdsdagen og forholdet mellem DsF og Socialdemokratiet på den ene side og syndikalister og byggearbejdere den anden. Først i 1972 blev emnet med Søren Kolstrups: »8 timers arbejdsdagen – Kravets formulering og gennemførelse«[3] behandlet videnskabeligt på baggrund af studier af kildematerialet, og hans artikel har siden haft fast plads i litteraturlisterne i fremstillinger af periodens historie.

I diskussionen af, hvilke kræfter, der stod bag kravets gennemførelse, konkluderer Kolstrup:

> »I omtrent tre decenier holdt den socialdemokratiske arbejderbevægelse liv i kravet om en normalarbejdsdag og gennemførte det til sidst på fagligt og politisk plan – dog under stærkt tryk fra fagbevægelsens venstreopposition«.[4]

Det er således efter Kolstrups opfattelse den socialdemokratiske arbejderbevægelse, hvormed han mener Socialdemokratiet og DsF, der var kraften bag 8 timers dagens gennemførelse. De socialdemokratiske organisationer var dog presset af en faglig venstreopposition, der bestod af de københavnske byggearbejdere, og selv om Kolstrup ikke selv vil drage den konklusion, at byggearbejderne var syndikalister[5], bliver de gradvist og indirekte kategoriseret som sådan i selve teksten. Kolstrups analyse vil blive nærmere behandlet i konklusionen.

I den nyere litteratur – der ikke bygger på selvstændig forskning i kildematerialet, men refererer til Kolstrup – opfattes byggearbejderne konsekvent som syndikalistisk påvirkede, ligesom byggearbejderne tildeles afgørende indflydelse på indførelsen af 8 timers dagen[6]. Dette synes som et paradoks, når hverken Kolstrup eller de implicerede fag i deres senere jubilæumsskrifter omtaler sig selv som syndikalister eller syndikalistisk påvirkede, og det må nødvendigvis medføre spørgsmålet om, hvad det er for en tradition, den nyere litteratur bygger på.

Det socialdemokratiske jubilæumsskrift, »Det danske Socialdemokratis Historie« fra 1921 har helt undladt at omtale konflikterne på arbejdsmarkedet ved 8 timers arbejdsdagens gennemførelse, og placerer initiativ og ære hos det socialdemokratiske parti, især hos Stauning. Derimod valgte DsF's jubilæumsskrift, »De samvirkende Fagforbund« fra 1922 at fortsætte det ideologiske skænderi om æren, der startede i dagspressen umiddelbart efter 8 timers dagens gennemførelse. Ifølge denne fremstilling havde byggefagene ikke nogen positiv indflydelse på resultatet.

Tværtimod skrives der, at kampen for 8 timers dagen blev besværliggjort af deres aktioner, og byggefagene stemples som syndikalister og fjender af arbejderbevægelsen. Socialdemokratiets indsats for de statsligt- og kommunalt ansatte fremhæves, og for det private arbejdsmarked fremhæves DsF's indsats som eneafgørende. Ved denne indsats, anføres det, reddede DsF samtidig de københavnske byggefag ud af den klemme, de var kommet i ved deres »syndikalistiske Forvildelser«[7]. Samme tolkning, dog mindre propagandistisk fremkommer i »Under samvirkets Flag« fra 1948 og i »Kampens gang« fra 1973.

Da interessen for arbejderbevægelsens historie fra 1970'erne øgedes på universiteterne, skete det samtidig med en voksende kritik af Socialdemokratiet og fagbevægelsens ledelse. En ny tolkning af arbejderbevægelsens historie skete dog i stort omfang på baggrund af den foreliggende litteratur om arbejderbevægelsen, og her var især de ovennævnte socialdemokratiske udlægninger uomgængelige. På grund af den almindelige viden om tiden og syndikalisternes betydning for den udbredte samfundsuro, må de socialdemokratisk påvirkede jubilæumsskrifters selvhævdende fremstilling have virket utroværdige. Jeg antager derfor, at tolkningen i forbindelse med udbredt revolutionsromantik blev vendt på hovedet. Og Kolstrups indirekte vægtning af syndikalismen har styrket denne opfattelse. Der fremstår således i hovedsagen tre forskellige forklaringer i litteraturen:

Den socialdemokratiske historieskrivning, der fremhæver de socialdemokratiske organisationer, Socialdemokratiet og DsF, som udslaggivende for 8 timers arbejdsdagens indførelse. Byggefagene erklæres for syndikalister og tildeles en forsinkende funktion for 8 timers dagens gennemførelse.

Den Kolstrupske forklaring, der fremhæver Socialdemokratiets og DsF's indsats, men som tildeler den faglige venstreoppositionen en vis indflydelse. Byggearbejderne fremstår som en del af venstreoppositionen, men kun indirekte kategoriseres de som syndikalister.

Den post-kolstrupske historieskrivning, der betegner byggefagene som syndikalistiske, og som samtidig tildeler dem en afgørende betydning for 8 timers dagens gennemførelse.

Arbejdstidens længde

Da Louis Pio første gang agiterede for 8 timers arbejdsdagen i 1872, var det i anledning af en konflikt i murerfaget for kortere arbejdstid. Konflikten startede med, at nogle københavnske murersvende efter forgæves

forhandlinger forlod byggepladsen efter 10 timers arbejde i stedet for de 11, de hidtil havde arbejdet. I 1872 var den gennemsnitlige arbejdstid 11 timer og 25 minutter daglig i ugens 6 dage og knap 94% af arbejderne arbejdede mellem 10 og 12 timer daglig.

	1872		1884		1890		1910		1918		1920 [1]	
	Antal Medlemmer	pCt.	Antal Medlemmer	pCt.	Antal Medlemmer	pCt.	Antal Medlemmer	pCt.	Antal Medlemmer	pCt.	Antal Medlemmer	pCt.
Under 8 Timer	»	»	»	»	170	0,20	248	0,08	3025	1,18	8159	2,4
8 Timer	200	0,35	200	0,32	646	0,74	5083	5,20	9282	3,64	254620	74,1
8½ Time	»	»	»	»	203	0,23	943	0,97	11145	4,36	4352	1,3
9 Timer	74	0,13	244	0,39	4187	4,79	14034	14,40	37090	14,51	35551	10,3
9½ Time	30	0,05	2191	3,50	6700	7,70	20272	20,81	85815	33,51	10020	2,9
10 Timer	3295	5,70	16543	26,53	61785	70,70	48419	49,68	70887	27,70	16810	4,9
Over 10 Timer	54223	93,80	43177	69,20	13014	15,00	7932	8,14	38084	14,88	14300	4,1
Ialt	57822	100,00	62355	100,00	87395	100,00	96931	100,00	255328	100,00	343792	100,00
Gennemsnitlig Arbejdstid	11,4		10,3		10,3		9,2		9,0		8,5	

[1] Fra 1. Januar.

Kilde: De samvirkende Fagforbund, 1922.

I løbet af de 46 år ovenstående tabel strækker sig over, nærmede den gennemsnitlige arbejdstid sig de 8 timer med en sneglefart af kun 2½ minut om året, og hastigheden øgedes ikke i perioden efter 1890, hvor 8 timerskravet for alvor blev manifesteret. Helt frem til 1918 er antallet af arbejdere, der arbejder over 10 timer, meget stort, hvilket bl.a. var forårsaget af, at flere industrier arbejdede i to-holdsskift à 12 timer, ligesom landbrug og søfart havde særdeles lange arbejdstider. Arbejdstidsspørgsmålet blev holdt i live ved de årlige 1. maj demonstrationer, men reelt blev lønspørgsmål altid prioriteret højest ved overenskomstforhandlingerne. Først i foråret 1918 skete der noget.

Den engelske uge

Maj 1918 – januar 1919

»Det paalægges Bestyrelsen snarest at søge Forhandling med Murerlauget om Gennemførelsen af den saakaldte »Engelske Uge«. Arbejdsugens ophør Lørdag Middag Kl. 12 i Maanederne Marts April Maj Juni Juli August September Oktober«.[8]

Således lød et forslag, de københavnske murere diskuterede på en generalforsamling i slutningen af april 1918. Som det blev forklaret i teksten, mente forslagsstilleren, Christian Rassow, weekend, når han sagde »den engelske uge«, men weekend forekom hverken i det danske sprog eller som fænomen. Arbejdsugen var fulde 6 dage[9].

Det kan ikke spores hvorfra Rassow havde hentet inspiration til dette forslag. Hverken hos Socialdemokratiet og DsF eller hos venstreoppositionen har begreberne »den engelske uge« eller weekend en sporbar fortid. Syndikalisterne i FS[10] havde på deres landsmøde i begyndelsen af april vedtaget at agitere for indførelse af 8 timers dagen ved »direkte aktion«[11]. Men der er ingen betydningsfulde tegn på gennemslaget af en sådan agitation.

Men murer Rassow var ikke nogen tilfældig mand. Han havde været medstifter af Fagoppositionens Sammenslutning i 1910, og blev FS's første formand. Syndikalisterne organiserede sig i »faggrupper«, og murernes var en af de ældste. Rassow må have været aktiv i denne faggruppe, skønt han i foråret 1918 ikke længere tilhørte den syndikalistiske inderkreds. Tidligt i 1918 knyttedes han tættere til gruppen omkring Marie Nielsen og Thøger Thøgersen, og var medstifter af Socialistisk Arbejderparti[12].

Skønt murersvendenes bestyrelse ikke var optimistisk og i alle tilfælde ikke ønskede at føre konflikt på kravet, blev forslaget enstemmigt vedtaget. Men det vil være forkert at tro, at forslaget blev vedtaget, fordi det var Rassow, der stillede det, og at murersvendene fulgte deres »uformelle« syndikalistisk inspirerede leder. Fagforeningens ledelse var socialdemokratisk og havde opbakning som sådan[13].

Murersvendenes bestyrelse henvendte sig til Murerlauget for at få en forhandling om »den engelske uge« og fik i første omgang et henholdende svar. Lauget kunne have interesse i at acceptere en forhandling om arbejdstiden. Dels standsede arbejdet ofte p.g.a. materialemangel og dels ønskede lauget, at krav blev forhandlet af laug og fagforening for at undgå en stadig mere udbredt tendens til eftergivenhed, når krav blev fremført overfor den enkelte mester[14].

Det var ikke kun murersvendene, der mødte lokal eftergivenhed, når de fremførte krav. DA havde i løbet af 1910'erne fået stadig flere fag ind under 5-årige overenskomster, og dette i en periode med stadig stigende priser og fortjenester hos arbejdsgiverne, og faldende realløn hos arbejderne. Da arbejderne ikke kunne øge deres løn gennem overenskomstforhandlinger, var der allerede fra 1912 og 13 et stadig stigende antal

overenskomststridige arbejdsnedlæggelser for højere løn. Strejkebølgen kulminerede i 1917 og 18, og begge år blev der sat rekord i antallet af registrerede strejker. Samtidig var omfanget af tabte arbejdsdage minimalt[15], hvilket synes ensbetydende med, at arbejderne med en relativ kort strejkeindsats fik opfyldt deres krav. I sin årsberetningen beskrev DA det således:

> »Under al den Uro, der saaledes har været i Arbejdsforholdene, har der dog kun været forholdsvis faa store Konflikter. Aarets Fysiognomi har nærmest været dette: en evig kogende Uro med Masser af pludselige ulovlige Arbejdsstandsninger for at fremtvinge en højere Løn end den overenskomstmæssige«.[16]

Som tidligere var DsF og DA enige om at give syndikalisterne skylden for den voldsomme strejkeaktivitet[17]. Men da det var en tid med kraftigt faldende realløn og resultaterne af det, syndikalisterne fik skyld for, var større pengelønninger, er det sandsynligt, at mange menige arbejdere vendte »skylden« til en ære[18].

For at modvirke dette stigende antal strejker vedtog DA på en konference i januar 1918 et taktisk koncept, hvorefter de enkelte arbejdsgivere og DA's underorganisationer ikke måtte bøje sig for arbejderkrav, og samtidig skulle de tage blødt på tingene, hvis det kom til strejker – dvs. man ville ikke erklære lockouter. Arbejdsgiverne skulle yde passiv modstand – dels ved ikke at bøje sig, dels ved ikke at optrappe konflikterne[19].

Overvejelserne bag taktikken er desværre ikke refereret, men det er sandsynligt, at DA's usikkerhed på den økonomiske udvikling har været et af de styrende elementer. Verdensmarkedet fungerede ikke normalt under 1. Verdenskrig, men fra efteråret 1917 forventede man, at den snart ville slutte, så de danske virksomheder igen ville blive udsat for

Storm Petersens Dagbog i dagbladet »B.T.« i 1918. (ABA)

»normale« priser og konkurrence. Derfor ville det være fornuftigt at være henholdende. Eventuelle lokale strejker ville ikke forstyrre produktionen så meget på grund af materialemangel og arbejdsløshed, og tabte produktioner ville, når arbejdet blev genoptaget, hurtigt kunne indhentes. Et andet styrende element må have været, at det i forhold til offentligheden ikke ville være opportunt at være offensiv i en situation med så stor arbejdsløshed, reallønsfald, boligmangel og fattigdom – derfor ingen lockouter.

I forlængelse af sit taktiske koncept nægtede DA derfor Murerlauget tilladelse til at forhandle, og Murerlaugets Oldermand måtte den 21. maj svare Murersvendenes Fagforening, at der ikke kunne blive tale om forhandling om arbejdstidens længde[20].

Murersvendenes henvendelse til Murerlauget var rygtedes og blev i løbet af maj taget op på generalforsamlinger hos jord- & betonarbejderne og hos murerarbejdsmændene. Hos jord- og betonarbejderne var det syndikalisten Johannes Sperling, der var initiativtager. Forgæves foreslog han, at de i lighed med murerne skulle kræve nedsat arbejdstid[21]. Hos murerarbejdsmændene var det fagforeningens socialdemokratiske formand, V. Bærentzen, der stillede og fik vedtaget forslag om, at de skulle søge forhandling med lauget om »den engelske uge«. De syndikalistiske murerarbejdsmænd mente, at det var 8 timers dagen, de skulle kræve gennemført, men deres forslag fik kun to stemmer[22]. Der er således ikke tegn på, at initiativerne var koordineret – hverken politisk-ideologisk eller tidsmæssigt.

Murersvendene havde passet deres arbejde siden generalforsamlingen, men lørdagen efter laugets afslag, lørdag den 25. maj, gik svendene på tre københavnske byggepladser[23] simpelt hen hjem kl. 12. Aktionen synes at være en spontan protest, og ikke et led i en planlagt syndikalistisk »direkte aktion«, for lørdagen efter arbejdede de igen på to af de tre byggepladser – men fem nye var kommet til. Og nu gik også murerarbejdsmændene hjem[24]. Lørdag den 8. juni tilsluttede svende og arbejdsmænd sig igen fra de to frafaldne byggepladser, skønt fagforeningen havde indrykket en annonce i »Social-Demokraten« om, at svendene skulle passe deres overenskomstmæssige arbejdstider. Bestyrelsen var bekymret over svendenes selvtægt og de bøder, der kunne forventes i Voldgiftsretten[25]. Der blev indkaldt til generalforsamling den 13. juni med det formål at få standset aktionerne, men fagforeningsformanden blev nedstemt, og med 540 stemmer mod 162 blev det vedtaget at *iværksætte* »den engelske uge« ved »direkte aktion« uden forhandlinger. Det samme vedtog murerarbejdsmændene.

Murersvendenes moderate bestyrelse havde lidt nederlag, men kun i sagen om »den engelske uge«. Det mistillidsvotum, der ved samme generalforsamling blev stillet til bestyrelsen af syndikalisten Damm, blev forkastet og fik kun 2 stemmer[26]. Der var intet ønske om at skifte bestyrelsen ud, skønt den havde en anden opfattelse af weekendstrejkerne end flertallet af murere. Hos såvel murere som murerarbejdsmænd var syndikalisterne få og generelt isolerede.

Lørdag den 15. juni bekendtgjorde de to fagforeninger i en annonce i »Social-Demokraten«, hvad de havde besluttet, og så begyndte det at gå stærkt. Samme lørdag blev arbejdet nedlagt på yderligere tre byggepladser. Stenhuggere, jord- & betonarbejdere og tømrere begyndte på enkelte arbejdspladser, og lørdag den 22. juni standsede murere og arbejdsmænd arbejdet kl. 12 på alle byggepladser i København[27].

Murersvendenes Fagforening og Murerarbejdsmændenes Fagforening blev indkaldt til mæglingsmøde, og DA tilbød i forlængelse af sin taktik at slå en streg over det hele, hvis arbejdet blev genoptaget i normalt omfang. Murersvendenes formand, J.C. Werner, der hele tiden havde modarbejdet weekendaktionerne, forholdt sig tavs. En anden måtte føre ordet på murersvendenes vegne. Fagforeningerne erkendte det ulovlige i weekendstrejkerne, men kunne ikke love arbejdet genoptaget. Mæglingen mislykkedes, men i et forsøg på at så splid valgte DA kun at indklage murersvendene for Voldgiftsrtetten[28].

Truslen om Voldgiftsretten fik ikke murersvendene til at revidere deres beslutning om »den engelske uge«. På de jævnlige generalforsamlinger diskuterede de, hvordan de kunne undgå at betale de forventede bøder, og bl.a. blev det besluttet at »Fagforeningen afholder Skovtur for alle sine Medlemmer inden DA tog alle Pengene«. Murersvendene var således ganske klar over, at de kunne forvente store bøder i Voldgiftsretten, men der var ingen vaklen i spørgsmålet om en fortsat weekend. Den vilje hvormed aktionen blev gennemført, næsten antyder, at mange arbejdere ubevidst havde gået og ventet på initiativet – forslaget om at sætte arbejdstiden ned synes at være kommet på rette tid og sted, og initiativtageren til »den engelske uge«, Chr. Rassow, blev valgt ind i murersvendenes bestyrelse i stedet for den hidtige repræsentant for den syndikalistisk inspirerede linie.[29]

Den 17. juli afsagde Voldgiftsretten dom i weekendsagen: Murersvendenes Fagforening blev idømt en bod på 1000 kr. Weekend-aktionerne fortsatte dog uantastet og havde yderligere bredt sig allerede inden dommen. Saddelmagerne på to drivremmefabrikker var begyndt at gå hjem

den 29. juni, og lørdagen efter kom yderligere en virksomhed til[30]. Også blandt stenhuggerne var de begyndt at holde lørdagen halvt fri, startende allerede den 15. juni og derefter i stigende omfang. Lørdag den 6. juli gik 110 snedkere hjem kl. 12 og lørdagen efter endnu flere[31]. En gruppe syndikalistiske snedkere krævede en generalforsamling indkaldt for, i lighed med murerne at *vedtage* indførelse af »den engelske uge«. På generalforsamlingen den 7. august faldt forslaget til fordel for en af bestyrelsen stillet afværgedagsorden, hvorefter en daglig arbejdstidsforkortelse skulle prioriteres højt ved de kommende overenskomstforhandlinger. Men weekendstrejkerne blandt snedkersvendene fortsatte[32]. Også stukkatører og brolæggere blev aktive. Fra den 20. juli gik samtlige stukkatører hjem kl. 12. Brolæggerne holdt en længe planlagt skovtur lørdag den 20. juli. Ugen efter forlod 161 brolæggere arbejdet kl. 12, og fra 3. august holdt samtlige københavnske brolæggere weekend[33].

Stadig flere jord- & betonarbejdere holdt weekend, og ligesom hos snedkerne krævedes en generalforsamling indkaldt for, i lighed med murersvende og murerarbejdsmænd, at *vedtage* »den engelske uge« ved »direkte aktion«. Initiativtageren var igen Sperling, og denne gang lykkedes det trods modstand fra fagforeningens socialdemokratiske formand, Axel Olsen, og trods at den overvejende stemning var, at det på sigt var den daglige arbejdstid, der skulle forkortes[34]. Lørdagen efter registreredes at 1.189 københavnske jord-& betonarbejdere gik hjem kl. 12[35] men opbakningen var endnu ikke fuldstændig.

Der er således ingen antydning af, at Voldgiftsrettens dom over murersvendene dæmpede bevægelsen – tværtimod! Den form for konflikt, murersvendene og de andre byggearbejdere var ude i, var også anderledes end andre konflikter. De havde besluttet at nedsætte arbejdstiden om lørdagen, men arbejdede i øvrigt normalt. Denne normalitet i ugens fem første dage kan have påvirke dem, så de ikke opfattede sig som værende i »rigtig« konflikt. Samtidig var de dog klar over, hvad de var oppe imod. Fagforeningen var dømt èn gang, og de vidste, det ville ske igen – med større bøder som resultat.

I DA blev konflikten efterhånden taget op i de kompetente organer. Der var en stigende utilfredshed med den taktiske linie, og på et forretningsudvalgsmøde i slutningen af juni blev der argumenteret for, enten at indlede forhandlinger eller erklære lockout. Forholdene som de var nu, blev opfattet som ganske uudholdelige[36].

Men ledelsen ville ikke ændre taktik: hvor mesterforeninger eller laug ville bøje sig for arbejdernes krav, greb DA ind og forhindrede det. Ved

Storm Petersens Dagbog i dagbladet »B.T.« i 1918. (ABA)

mæglingsmøder tilbød de at slå en streg over det hele, hvis arbejderne igen ville arbejde normalt[37], og så ellers gennem fingre med arbejdsnedlæggelserne. Kun i de tilfælde hvor der lå generalforsamlingsbeslutninger bag de »direkte aktioner« blev sagen indklaget for Voldgiftsretten. Derfor blev Murersvendenes fagforening indklaget igen og fik sin anden dom – denne gang på 10.000 kr. – og derfor blev også Jord- & Betonarbejdernes fagforening indklaget.

Den 9. august holdt murersvendene igen generalforsamling med en deltagerrekord på 1037 svende. Fagforeningen gjorde sig 23.636 kr. fattigere ved at forære sine værdipapirer til Murersvendenes Stiftelse for gamle murersvende, og efter en debat om Voldgiftsrettens domme »i hvilken alle talere stærkt anbefalede at fortsætte med Week-end, skred man til Afstemning og ved denne vedtoges Enstemmigt at holde Week-end«[38].

Mere end 1000 murere er mange. Ved de tidligere generalforsamlinger havde deltagerantallet været på mellem 500 og 600. Bortskænkningen af fagforeningens værdipapirer var igen et tegn på, at murersvendene vidste, at det bar mod nye domme. Der må have været modstandere mod den fortsatte weekendbevægelse og de konsekvenser, de stadige bøder ville få for fagforeningens fremtid; men de må have været meget få, når det ikke var lykkedes en modstander som fx fagforeningens formand, J.C. Werner, at organisere en opposition, der ville give sig til kende på generalforsamlingerne.

Murerne fortsatte således med at gå hjem også efter den anden dom. DA's taktik var sat på en alvorlig prøve. Dommen over murerne virkede ikke afskrækkende på andre arbejdergrupper, og weekendbevægelsen spredte sig stadig. Voldgiftsrettens formand, overretsassessor Poul Hansen, forventede ikke, at en ny dom over murerne ville få standset weekendbevægelsen, og han indså den opløsningstendens, der lå i, at rettens domme og påbud blev negligeret. Han opfordrede derfor til, at der blev optaget forhandlinger mellem organisationerne med henblik på en mindelig ordning[39]. DA's repræsentant i Voldgiftsretten var positivt indstillet, men de planlagte forhandlinger blev forpurret af DA's ledelse. Ganske vist var ledelsen efterhånden indstillet på at måtte give indrømmelser på arbejdstidsspørgsmålet, men den aktuelle sag måtte gå sin gang[40].

Den 31. august afsagde Voldgiftsretten sin tredje dom over Murersvendenes Fagforening – denne gang på 60.000 kr., og den 11. september blev Jord- & Betonarbejdernes Fagforening idømt sin første bod på 4000 kr.

Murersvendene hverken ville eller kunne betale den nye bod, og fagforeningens fremtid stod temmelig uklar. Murerforbundet truede med at ekskludere fagforeningen, men forbundsformandens forslag om straks at standse de selvtagne weekender fik kun 25 af ca. 1000 stemmer. Derimod manipulerede bestyrelsen med medlemmerne, uden nogen opdagede det, og fik vedtaget, at weekenderne skulle ophøre fra 1. oktober[41] – ingen kunne huske, at den oprindelige beslutning lød på udgangen af oktober. Der var god grund til at frygte at weekendbevægelsen ville gå i opløsning, hvis den skulle fortsætte i yderligere 6 uger, især hvis fagforeningen p.g.a. fallit eller opløsning ikke kunne fungere. Derimod skulle sammenholdet nok holde endnu to uger. Manipulationen var et klart tegn på, at bestyrelsen ønskede konflikten standset, uden at murerne mistede ansigt. En vedtagelse af forbundsformandens forslag ville have været tegn på nederlag.

På generalforsamlingerne var der heftige diskusioner om, hvad de skulle gøre ved den sidste bod, og det skortede ikke på fantasifulde forslag. Af de mere seriøse var, om man i lighed med en privat virksomhed kunne erklære sig konkurs, og derefter oprette en ny fagforening uden den gamle »virksomheds« gældsforpligtelser. Bestyrelsen søgte juridisk rådgivning, men kunne ikke få noget entydigt svar, hvorfor Rassow og bestyrelsesflertallet ikke kunne anbefale ideen. Ikke desto mindre blev det den løsning, der blev valgt. Murersvendenes Fagforening opløste sig selv, og dannede i stedet et Syvmandsudvalg til varetagelse af de københavnske murersvendes interesser[42].

Jord- & betonarbejderne havde ikke vedtaget nogen tidsmæssig begrænsning på weekend-strejkerne, men under indtryk af murersvendenes beslutninger, blev det også her vedtaget at standse fra 1. oktober, skønt syndikalisterne kraftigt agiterede for en fortsættelse[43].

Weekendbevægelsen fortsatte september måned ud[44], og tilslutningen steg stadig – også i august og september og også i nye fag. Især smedene blev aktive med weekendstrejker i flere store virksomheder i både København, Århus og Odense[45]. Den bevægelse, der i slutningen af april startede med et uskyldigt forslag om at søge forhandling om en arbejdstidsnedsættelse, havde i løbet af sommeren 1918 bredt sig til hele landet, og alene i København gik langt over 10.000 arbejdere hjem hver lørdag kl. 12 på trods af overenskomst, på trods af Voldgiftsretsdomme og på trods af, at alle forbund og hovedparten af fagforeningsbestyrelserne gjorde alt for at forhindre det. Arbejderne havde på trods af deres organisationer sat arbejdstidsspørgsmålet på dagsordenen.

Det har ikke været muligt at opspore kildemateriale om murersvendenes Syvmandsudvalg – hverken fra udvalgets arbejde eller fra diskussioner blandt murerne – om, hvordan de opfattedede situationen. Til gengæld kan konfliktniveauet på byggepladserne følges gennem arbejdsgivernes kildemateriale. Der var et væld af småkonflikter om spadserepenge og andre lønkrav. Der var mange småstrejker af 2-3 dages varighed, og et par enkelte af længere. En del murermestre betalte sig til fred. Andre indberettede til lauget, der videresendte klagerne til DA for at få »blokeret« de strejkende og indklaget dem for Voldgiftsretten. Det viste sig imidlertid, at de »blokerede« svende i stort omfang fik arbejde hos andre murermestre, da der i efteråret 1918 var mangel på arbejdskraft i murerfaget.

De stadige konflikter og Syvmandsudvalgets stædige nægtelse af at ville repræsentere murerne som fagforeningsbestyrelse tyder ikke på, at murerne opfattede sig som værende i en nederlagssituation. Murersvendene havde en bod på 60.000 kr., som de nægtede at betale som organisation, og Voldgiftsretten havde erklæret fagforeningens ophævelse for ulovlig *midt i en overenskomstperiode*[46]. Det kunne være udvalgets idé at trække tiden ud indtil overenskomstudløbet den 1. februar og da søge *ny* overenskomst som *ny* organisation og derved håbe, at den gamle forenings gæld ville bortfalde.

Januar-overenskomsten

September 1918 – januar 1919

Der er ingen tegn på, at DsF's ledelse i foråret og sommeren 1918 opfattede en generel nedsættelse af arbejdstiden som et aktuelt emne. Striden om »den engelske uge« blev kun behandlet i form af en registrering af voldgiftretsdomme og påbud til de fagforeninger, der var tilsluttet DsF[47] om, at den overenskomstmæssige arbejdstid skulle overholdes. Konflikten medførte ikke, at arbejdstidsspørgsmålet blev diskuteret.

På Den skandinaviske Arbejderkonference i september var arbejdstiden hovedpunktet i både den norske og den svenske beretning. Emnet var udeladt i den danske, og den danske delegation gik kun nølende med til at støtte et norsk forslag om en fælles henvendelse til regeringerne om 8 timers arbejdsdagen. Den svenske delegat Oskar Hagmann konkluderede, at han

> »..... havde faaet den Opfattelse af de faldne Udtalelser, at man ikke er saa interesseret i Arbejdstidsforkortelser i Danmark, som man er i Norge og Sverige«.[48]

I løbet af sensommeren 1918 henvendte flere underorganisationer sig til DsF for at få taget initiativer til gennemførelsen af 8 timers dagen. Henvendelserne blev besvaret henholdende[49], og skønt ledelsen må have fornemmet, at arbejdstiden ville blive et aktuelt emne, er det påfaldende, at de ikke i forretningsudvalget diskuterede dét arbejdstidsspørgsmål, der ikke alene rørte sig blandt danske arbejdere i kølvandet på weekendbevægelsen, men også i udlandet. Efter Den skandinaviske Arbejderkonference igangsatte DsF's sekretariat dog en statistisk undersøgelse af arbejdstidens længde med henblik på det kommende repræsentantskabsmøde.

Temaet for efterårets repræsentantskabsmøde var de kommende overenskomstforhandlinger. DsF's formand, C.F. Madsen, indledte mødet den 28. oktober med en vurderende redegørelse for den faglige situation, som han tolkede meget pessimistisk[50]. Han mente at DsF skulle henvende sig til regering og Rigsdag for at få en lov om 8 timers arbejdsdagen, som ønsket af de skandinaviske søsterorganisationer, men troede ikke på nytten. Han tilsluttede sig, at forbundene gennem decentrale forhandlinger skulle søge at mindske reallønstabet, hvorimod han mente, at arbejdstiden skulle forhandles mellem hovedorganisationerne. Men han var slet ikke optimistisk m.h.t. arbejdstidsnedsættelser. Vurderinger af erhvervenes økonomiske muligheder for at bære arbejdstidsnedsættelser og lønforhøjelser var fraværende.

Kun smedeforbundets formand, I.A. Hansen, formulerede sig om sammenhængen mellem økonomisk udvikling og nedsættelse af arbejdstiden, men i modsætning til de faktiske forhold[51] mente han ikke, at virksomhedernes økonomi kunne bære en arbejdstidsnedsættelse, og forretningsudvalget stillede ikke noget i udsigt: gang på gang understregede de hvor svære forhandlingerne ville blive.[52]

Trods repræsentantskabets dybe skepsis over for centrale forhandlinger, modsatte man sig ikke, at arbejdstiden blev forhandlet mellem hovedorganisationerne. DsF skrev til DA og fremførte ønsket om centrale forhandlinger. Centrale forhandlinger var et led i DA's strategi, og de indbød straks til et møde, men meddelte samtidig, at de havde forbudt underorganisationerne at forhandle, før de centrale forhandlinger mellem hovedorganisationerne var afsluttet[53].

Heller ikke i den socialdemokratiske partiledelse eller i rigsdagsgruppen var en *generel* ændring af arbejdstiden et aktuelt emne, før end afslutningen af verdenskrigen og udbruddet af Den tyske Revolution satte arbejderklassens sociale forhold i centrum af den politiske debat.

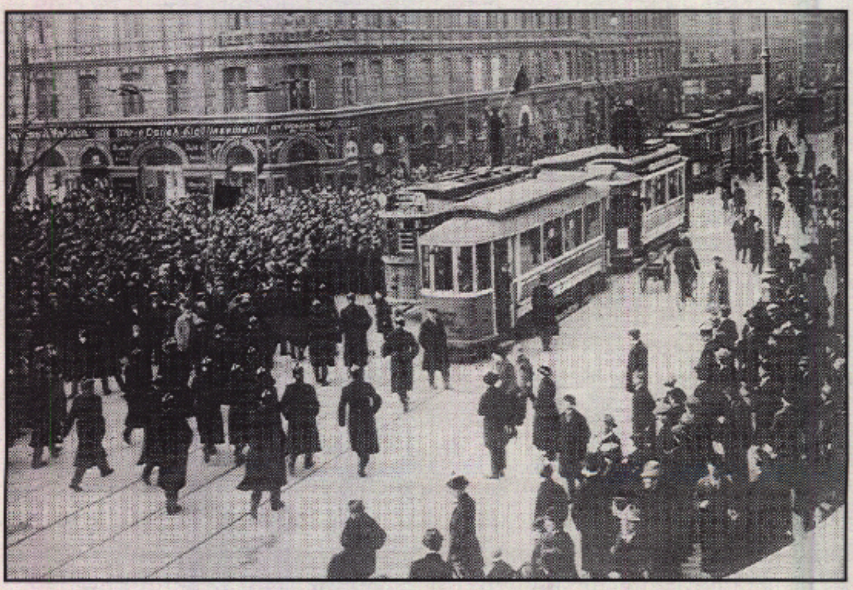

Syndikalisten og jord- og betonarbejderen Johannes Sperling på taget af linie 15 under en af de grønttorvsdemonstrationer, der var medvirkende årsdag til, at Socialdemokratiet formulerede »novembermanifestet«, og at partiet kunne få flertal for døgndriftloven m.v. (ABA)

Den 10. november havde syndikalisterne og de øvrige venstrefløjsgrupper arrangeret en demonstration på Grønttorvet i København. Der blev protesteret mod fængslingen af en række venstrefløjsledere, som under truslen om generalstrejke, blev krævet løsladt inden den 13. Demonstrationens relativt store tilslutning vakte en del uro i både DsF og Socialdemokratiet[54]. Samtidig indløb meddelelser om udbruddet af Den tyske Revolution ved afslutningen af verdenskrigen, og frygten for, at revolutionen skulle brede sig til Danmark, og at den varslede generalstrejke den 13. november kunne blive en katalysator, medførte, at sagen blev diskuteret i ministeriet. For den 12. november skrev indenrigsminister Rode i sin dagbog:

> »Munch, Zahle og jeg [talte] om stillingen, der med den nye rivende udvikling i Tyskland har fået en særlig ængstelig karakter. Enige om, at det er bedst at søge en del reformlove i nøje tilknytning til stillingen og ikke sætte noget i bevægelse derudover, men søge at holde ligevægten. Under samtalen kom Stauning. Han syntes noget ængstelig m.h. til morgendagens syndikalist demonstration og strejkeforsøg. Mente det rigtigt, at socialdemokraterne mødte frem med nogle krav. Jeg tilrådede, at det var ham, der i ministeriet fremsatte ønsker, som vi gav tilslutning, for at hans stilling skulle styrkes, og bad ham overveje, hvad der kunne være tale om.«[55]

Der var en udbredt frygt for voldsomme sociale uroligheder hos de borgerlige partier, og såvel de radikale som Venstre og Højre var positive overfor socialdemokratiske reformer, hvis det kunne dæmme op for »den tyske smitte«. Den socialdemokratiske folketingsgruppe tog sagen op, og der blev udarbejdet et manifest og reformprogram, der straks blev offentliggjort efter godkendelse i partiets forretningsudvalg. Novembermanifestet var først og fremmest propaganda for en opbakning bag Socialdemokratiet. Sproget er mere aggressivt, end Socialdemokratiet havde udtalt sig under krigen, men ingen af reformprogrammets punkter var i modstrid med partiets daværende politiske mål. To af reformprogrammets 18 punkter vedrørte arbejdstiden:

> *pkt. 7*: »Indførelse af 8 Timers Arbejdsdagen, i første Række for Papirfabrikker og andre Virksomheder med kontinuerlig drift«, og *pkt. 8*: »Afskaffelse af Natarbejde i Bagerier«.[56]

Samtidig med vedtagelsen af manifestet godkendte Socialdemokratiets forretningsudvalg, at Stauning, som ønsket af både Zahle og ham selv, ændrede status fra minister uden portefølje til fagminister. Det skulle være Stauning, der som social- eller arbejdsminister skulle sikre reformprogrammets gennemførelse[57].

Også på Københavns Rådhus fandt den socialdemokratiske gruppe ti-

den inde til at diskutere de kommunalt ansattes arbejdsforhold. Både Kommunalarbejderforbundet og Sporvejs- & omnibusfunktionærerne[58] havde tidligere rettet henvendelse for at få indført 8 timers dagen, og skønt Socialdemokratiet havde haft absolut flertal i mere end et år, var det først i forbindelse med grønttorvsurolighederne, at den socialdemokratiske gruppe tog sagen op. Og det kunne gå hurtigt – allerede den 28. november vedtog Socialdemokratiet og Det radikale Venstre 8 timers dagens indførelse for de kommunalt ansatte med virkning fra 1. april 1919[59].

Det er markant, at det var frygten for revolution eller bare en styrkelse af syndikalisterne, der fik Socialdemokratiet til at manifestere sig så stærkt og hurtigt. Det var den samme frygt, der fik de radikale og folketingsoppositionen til at være positive overfor hele eller dele af et reformprogram, der på ingen måde var i overensstemmelse med deres partiers politiske mål. Stauning forstod at udnytte de borgerliges frygt. Allerede inden udgangen af november forelå der lovforslag om 8 timers arbejdsdag i virksomheder med kontinuerlig drift og om natarbejde i bagerier. Hermed var der også givet tydelige signaler til DA om, at lovgivning på arbejdstidsområdet var en mulighed.

Ved de indledende forhandlinger mellem hovedorganisationerne, viste det sig, at kompetanceforholdene i DsF ikke var tilpasset centrale forhandlinger. DsF's ledelse havde ikke mandat til at indgå aftaler, og samtidig virkede forhandlerne særdeles individualistiske og uforberedte. I påhør af DA diskuterede de åbenlyst deres eget forhandlingsudspil, og kravet om 8 timers dagen blev fremført tvetydigt, bl.a. fordi de ikke selv troede på dets gennemførelse. Hvor det socialdemokratiske parti udnyttede grønttorvsdemonstrationerne og frygten for social uro offensivt, placerede DsF's forhandlere sig defensivt. De beklagede urolighederne og undskyldte, at de ikke havde kontrol over deres medlemmer[60].

DA tog ikke DsF's forhandlere højtideligt og i DA's overvejelser om, hvad der skulle ydes ved overenskomstforhandlingerne, var problemet ikke, hvad man kunne enes om med DsF's ledelse, men hvad der skulle til for at få et overenskomstresultat accepteret på arbejdspladserne. 8 timers arbejdsdagen var blevet indført i Tyskland i revolutionens kølvand, og DA's ledelse diskuterede, om man skulle følge med, hvis kravet blev fremført med vægt. Da udviklingen i Tyskland var usikker, var der frygt for at give for meget efter, og det skulle forsøges, om de ikke kunne nøjes med en 9 timers maksimalarbejdsdag, mod at lade et udvalg genforhandle arbejdstiden efter ½ år[61].

Ved møderne med DsF spillede DA dog forsigtigt ud. Gradvist tilbød de stadig større arbejdstidsnedsættelser, som DsF i alle tilfælde mente var for lidt[62], og det lykkedes ikke DA at få DsF til at formulere præcise krav. Den 11. december afbrød DA derfor forhandlingerne, idet de tilbød at forhandle videre om et hvilket som helst forslag stillet af DsF. I et telefonmøde mellem de to formænd måtte C.F. Madsen forklare, at DsF »*officielt* kun kan stille Krav om Arbejdstidens Nedsættelse til 8 Timer« – de havde ikke mandat til andet. DA vidste at DsF ikke selv troede på 8 timerskravet, og forhandlingssituationen var derfor håbløs.

På et forretningsudvalgsmøde den 14. december blandede Stauning sig i spillet. Den henvendelse til regeringen om en lovfæstet 8 timers arbejdsdag, det allerede i oktober var besluttet at fremsende, havde Madsen af hensyn til forhandlingerne med DA endnu ikke fremsendt. Stauning vidste, at både arbejderuroligheder og lovinitiativer kunne anvendes som pressionsmiddel, og krævede henvendelsen fremsendt. Samtidig blev det besluttet at lade et udvalg vurdere hvad man mente at kunne få igennem ved forhandlingerne med DA, og indkalde repræsentantskabet for at få et mandat til forhandlingerne[63].

Allerede inden DsF havde afholdt sit repræsentantskabsmøde fik DA kolde fødder over forhandlingspausen. DA opfattede sig også i kamp med tiden. For det første pressede foreningens medlemmer på af frygt for strejker, og for det andet frygtede DA lovindgreb om arbejdstiden, hvis der ikke snart skete et gennembrud i forhandlingerne. Lovforslaget om 8 timers arbejdsdag i døgndriftvirksomheder var allerede fremsat, og den 18. december tegnede der sig et folketingsflertal, bestående af Socialdemokratiet og de radikale, for en lov om 8 timers arbejdsdag for statsansatte[64]. DA's ledelse havde derfor indstillet sig på, at tilbyde yderligere arbejdstidsnedsættelse – til 52 timer (9 × 5 + 7) for de længstarbejdende og ½ times nedsættelse til de, der i forvejen arbejdede 9 og 8½ time. Til gengæld ville de presse på for at få forhandlet lønnen centralt, idet de forventede, at decentrale forhandlinger ville blive dyrere[65] DA rettede derfor henvendelse til DsF for at få genoptaget forhandlingerne, men DsF ønskede først sit repræsentantskab indkaldt, hvilket skete den 27. december.

Her indledte Madsen med en beretning om overenskomstforhandlingerne, der både i sin form og sit indhold udtrykte hans defensive forhold til forsamlingen. Han forudså, at der ville komme kritik af hans forhandlingsudspil, og tog derfor på forhånd afstand fra de, der troede at 8 timers dagen kunne gennemføres nu. Han forudså, at 8 timers dagen i Tyskland kun var midlertidig, og at de flertal for 8 timers dagen, der teg-

nede sig i svenske og norske regeringskommissioner, langt fra betød, at det ville blive vedtaget i landenes parlamenter. Arbejdsgivernes tilbud om en 54 timers maksimalarbejdsuge blev forelagt – det var ikke nok, mente han, og ønskede mandat til at forhandle sig til en arbejdsuge på maksimalt 53 timer.

Forretningsudvalgets forslag blev udsat for en voldsom kritik. Centrale forhandlinger var noget nyt, og der var en udbredt mistro til, at forhandlinger mellem hovedorganisationerne ville føre til det bedste resultat. Kun forretningsudvalget forsvarede forhandlingsudspillet. Forbundene var presset af deres medlemmer[66] og i modsætning til oktobermødet blev der nu udtrykt reelle forventninger om, at 8 timers dagen var inden for rækkevidde. Ved afstemningen var modstanden dog utilstrækkelig til at udtrykke mistillid til forretningsudvalget og knebent blev forhandlingsudspillet om arbejdstiden vedtaget[67]. Den 2. januar blev forhandlingerne genoptaget. Madsen kunne i overensstemmelse med sandheden meddele, at DsF's repræsentantskab ikke kunne acceptere arbejdsgivernes udspil, men tværtimod havde holdt på de 8 timer, og at det kun med store anstrengelser var lykkedes at få vedtaget det udspil, de nu stillede med. DA forsøgte at pille ved udspillet for også at få forhandlet lønnen centralt, men hvad enten det skyldtes, at Madsen nu var vidende om egen styrke, eller om det var repræsentantskabet, der åndede ham i nakken, affærdigede han forsøgene. Hvis man ikke kunne enes om det foreliggende forslag, måtte de centrale forhandlinger afsluttes, og enkeltforbundene måtte overtage forhandlingerne. Hermed sluttede mødet[68].

DA's ledelse opfattede DsF's udspil som et ultimatum, og de følte sig pressede. Men bekymringen gik *ikke* på arbejdstiden. DsF havde kun forlangt en arbejdsuge på 53 timer, og DA's forhandlere havde bemyndigelse til at acceptere 52 timer. Bekymringen gik alene på de mange pekuniære punkter, der skulle forhandles decentralt. Der blev indkaldt til hovedbestyrelsesmøde og generalforsamling. Begge steder var arbejdsgiverne særdeles føjelige. Taler på taler udtrykte ønske om at styrke DsF i forhold til den interne opposition og i forhold til de mange fag, der stod udenfor DsF. En styrkelse af DsF ville øge muligheden for mere centraliserede forhandlinger i fremtiden, og dermed styrke DA[69]. Arbejdsgiverne ønskede så meget som muligt forhandlet centralt, og med dette ønske fik DA's ledelse frit mandat til at afslutte overenskomst.

De efterfølgende forhandlinger drejede sig således ikke om arbejdstiden. Den var parterne enige om. Det var lønudviklingen DA med al kraft søgte at få begrænset ved at kræve accept af et loft over de decentra-

le forhandlinger, men DsF's repræsentantskab forhindrede deres forhandlere i at acceptere arbejdsgivernes krav. Forbundene ville ikke overgive kompetance til DsF af både principielle og økonomiske grunde. De var overbevist om, at de kunne forhandle sig til et bedre økonomisk resultat ved decentrale forhandlinger, end DsF kunne med DA. DA måtte bøje sig, og kun arbejdstidsaftalen blev konfirmeret. I stedet lagde DA pres på sine medlemsorganisationer for at få dem til at holde sig indenfor det loft, DA havde søgt at få DsF til at acceptere[70].

Hurtigt kom de decentrale forhandlinger i gang, og lige så hurtigt kom de første sammenbrud i et hav af arbejdsmandsfagforeninger. De første strejkevarsler blev givet allerede den 30. januar. Lige så hurtigt begyndte protester fra lokale fællesorganisationer at tilflyde DsF: man ville have 8 timers dagen gennemført nu.[71]

Lockout og 8 timers arbejdsdag

Januar-maj 1919

På et møde i Tømrerkroen den 13. januar 1919 havde formændene for 6 københavnske fagforeninger: hustømrerne, bygningssnedkerne, malerne, murersvendene, murerarbejdsmændene og jord- & betonarbejderne underskrevet en håndfæstning om, ikke at ville acceptere en ny overenskomst uden den indeholdt 8 timers arbejdsdagen[72]. Af de underskrivende fag udløb kun murersvendenes, murerarbejdsmændenes og tømrernes overenskomster den 1. februar; malernes den 1. marts, bygningssnedkernes og jord- & betonarbejdernes først den 1. april. Det var således de tre fagforeninger, der stod uden for DsF – de toneangivende under weekendbevægelsen – der skulle først i ilden.

DA var utryg ved situationen efter afslutningen af de centrale forhandlinger med DsF. De frygtede, at hverken arbejdsgivere, forbund eller arbejdspladser ville acceptere januaroverenskomsten og det loft over lønforhandlingerne, som DA krævede overholdt ved de decentrale forhandlinger. Hertil kom, at forhandlingerne med de fag, der ikke var medlem af DsF, endnu ikke var påbegyndt. De forventede at arbejdere fra en lang række fag over hele landet fra den 1. februar ville forlade arbejdspladserne efter 8 timers arbejde – ikke kun byggefagene, som skriftligt havde meddelt, at det var, hvad de ville gøre[73].

Murerlauget og Tømrerlauget var indstillet på at acceptere kravet om 8 timers arbejdsdag, men DA's ledelse ville det anderledes:

»... Det er nødvendigt med en Lockout for at undgaa at Mestrene gav efter ... Vi maa handle med størst mulig energi i denne Sag, ellers vælter Overenskomsten med De samvirkende, skønt det vil volde modstand hos Murer- og Tømrermestrene«.[74]

DA *ønskede* en konflikt, og kunne umiddelbart opnå en række fordele. For det første kunne der statueres et eksempel på den nødvendige stejlhed for at mindske risikoen for, at overenskomsten med DsF gik i opløsning. For det andet kunne en konflikt på et afgrænset område give arbejdsgiverne lidt selvtillid i forhold til arbejderne. For det tredje var det nødvendigt med en stejl holdning også af hensyn til DsF's prestige.

DA havde skiftet taktik fra passiv til nærmest agressiv modstand – det var ikke hvad byggefagene havde regnet med. Hvor det i efteråret 1918 var DA og Murerlauget, der forgæves forsøgte at komme i kontakt med murersvendene, nægtede lauget i januar 1919 at forhandle med murerne, før de havde organiseret sig i en rigtig fagforening. Og lockoutvarslet i slutningen af januar var en tydelig markering af den nye kurs.

Murersvendenes Syvmandsudvalg indkaldte de københavnske murersvende til møde den 4. februar med henblik på dannelsen af en ny fagforening – fire dage efter udløbet af den gamle overenskomst. Boden på 60.000 kr. var ikke glemt, og ophævelsen af den gamle fagforening var erklæret ulovlig »midt i en overenskomstperiode«. De syndikalististe mu-

Murersvendenes bestyrelse 1919. Chr. Rassow sidder længst til venstre. (ABA)

rersvende argumenterede mod fagforeningen som organisationsform, og udtrykte stor optimisme i forhold til den forestående konflikt. De kom i klart mindretal: »Murersvendenes Fagforening af 1919 for København og Omegn« blev dannet med Chr. Rassow som formand.

Murersvendenes nye bestyrelse så ikke så optimistisk på den forestående konflikt. De havde ikke regnet med, at arbejdsgiverne ville erklære lockout som svar på deres planlagte 8 timersdag, og de tvivlede på, om sammenholdet var stærkt nok til at klare vintermånederne, hvor der traditionelt var stor arbejdsløshed i byggefagene[75]. Rassow mente, de skulle acceptere den aftale, der var indgået mellem DA og DsF, for så at tage 8 timers dagen ved »direkte aktion« den kommende sommer, hvor der ville være fuld beskæftigelse. Han fik accept i sin egen bestyrelse, men de andre fagforeninger, der havde været medunderskrivere af Tømrerkro-håndfæstningen ville ikke ændre aftalen, og murerne valgte herefter at holde ord[76].

Det var heller ikke sikkert, at Rassow havde ret i sin pessimisme. Mange arbejdere fra andre fag var fra 1. februar begyndt at gå hjem efter 8 timers arbejde og især i det store smedefag, var der problemer. Overenskomstforhandlingerne var ikke afsluttet ved overenskomstens udløb den 1. februar, og samtidig med, at smede fra hele landet begyndte at praktisere 8 timersdagen[77] blev smedeforbundet bombarderet med protester over det forventede resultat. Protesterne blev negligeret og overenskomstforslaget blev færdigforhandlet på det grundlag, der var aftalt mellem DA og DsF, men det lykkedes ikke smedeforbundets bestyrelse at få en indkaldt kongres til at anbefale forslaget[78], og ved urafstemningen i midten af februar faldt forslaget.

Hvis overenskomstforhandlingerne i det store smedefag med ca. 19.000 medlemmer endte i konflikt, ville januaroverenskomsten mellem DA og DsF næppe være det papir værd, den var skrevet på. Overalt ulmede utilfredsheden, og der skulle ikke meget til, før store og ukontrollerede arbejdsnedlæggelser kunne bryde ud, med den konsekvens, at den socialdemokratiske indflydelse i arbejderbevægelsen ville få et afgørende tilbageslag. Overenskomstaftalen mellem DsF og DA skulle holde.

Smedeforbundets ledelse proklamerede, at de nægtede at forhandle med arbejdsgiverne om yderligere nedsættelse af arbejdstiden[79] »Social-Demokraten« iværksatte en voldsom kampagne for overenskomstforslaget og beskyldte et russisk styret syndikalistisk komplot for at stå bag modstanden[80]. Den socialdemokratiske rigsdagsgruppe holdt krisemøde, og besluttede, at Stauning i sin egenskab af minister skulle nedsætte en

»Arbejdstidskommission«, med opdrag at udarbejde et forslag til lovbestemmelse af arbejdstiden, idet ».... den lovbestemte Arbejdstid som Regel burde være paa 8 Timer i Døgnet ....«[81].

Smedeforbundet og jernets arbejdsgivere ændrede minimallønnen en smule, og forbundsledelsen arrangerede møder over hele landet for at få medlemmerne til at stemme ja ved den »endelige« urafstemning. Der blev truet, og der blev givet løfter. Trusler om at forbundsledelsen ville træde tilbage og at alt ville ende i kaos – og løfter om, at 8 timers dagen ville blive indført når Staunings kommission havde afsluttet sit arbejde senest den 1. juli. Indsatsen lykkedes, og ved en ny urafstemning op til 1. marts blev overenskomsten vedtaget med 7.838 stemmer for og 6.577 stemmer imod[82].

Fra først i marts var der ro på arbejdsmarkedet. Også malerne og snedkerne havde accepteret januaroverenskomstens arbejdstidsaftale, skønt fagforeningsformændene havde været medunderskrivere af Tømrerkrohåndfæstningen. Enkelte fag manglede, fx jord- & betonarbejderne, der først skulle afslutte deres overenskomstforhandlinger ved udgangen af marts.

Kun lockouten af byggefagene fortsatte. Men lockouten havde tjent sit formål, og straks da smedenes »ja« var i hus, indbød DA byggearbejderne til forhandling for at få konflikten standset. DA tilbød en overenskomst lig den, der var indgået på det øvrige arbejdsmarked, men byggearbejderne var endnu ikke blevet møre[83].

Efter en hård start, hvor byggefagene måtte optage store lån, var den økonomiske støtte fra andre fag og fra kolleger i provinsen ved at blive tilstrækkelig. Ligeledes blev antallet af medlemmer, der skulle have konfliktstøtte minimeret. Det var lykkedes at få en del i arbejde hos arbejdsgivere, der ikke var medlem af lauget og hos mestre i Københavns periferi, og mange ugifte unge blev lokket eller presset til at rejse til provinsen for at få arbejde. Endelig havde også nedsættelsen af Arbejdstidskommissionen tydeliggjort, at 8 timers dagen var inden for rækkevidde. Som svar på DA's tilbud om en overenskomst lig den, der var aftalt på det øvrige arbejdsmarked, tilbød byggefagene to alternativer. De var villige til at arbejde efter den tilbudte overenskomst, hvis enten DA kunne garantere 8 timers dagens indførelse fra 1. juli, eller at overenskomsten kun skulle gælde frem til samme dato[84]. De tilbud var DA endnu ikke modne til at acceptere, og forhandlingerne endte uden resultat.

Men DA var presset. For det første havde de aftalt med DsF, at et fællesudvalg i juli skulle vurdere arbejdstidens længde i forhold til udvik-

Byggefagenes demonstration til Rigsdagsgården den 10. april 1919. Parolerne lød bl.a. »Vi kræver ekspropriation af Kalk, Mursten og Tømmer«, »Vi vil arbejde, skaf os Materialer«, »Kapitalen er skyld i Bolignøden«, »Kortere Arbejdstid, højere Kultur« – paroler der udtrykte byggearbejdernes vilje til at løse bolignøden. (ABA)

lingen i udlandet. Modstanden mod januaroverenskomsten havde været så stor, at DsF til den tid formodentlig ville være presset til med vægt at kræve 8 timers dagen indført. For det andet havde Stauning nedsat Arbejdstidskommissionen, der inden 1. juli skulle afgive betænkning om 8 timersdagens indførelse ved lov. Godt nok var interesseorganisationerne ligelig repræsenteret, men de medlemmer, der var udpeget fra centraladministrationen, var omhyggeligt valgt, så kommissionen havde et klart flertal for 8 timers dagens indførelse. Stauning havde igen udnyttet den sociale uro til taktisk klogt spil, og protesterne fra DA mod både kommissorium og sammensætning blev pure afvist[85] For det tredje stod foråret for døren og byggeriet skulle for alvor igang. Overenskomstforhandlingerne med jord- & betonarbejderne var endnu ikke afsluttet, og disse holdt fast ved kravet om 8 timers arbejdsdag.

Den 20. marts blev der holdt nye møder. DA havde taget initiativ til

inddragelse af forligsmanden, og byggearbejderne fik tilbudt, at de fire måneder, hvor de på grund af lysforholdene kun arbejdede i 8 timer, blev udvidet til seks. Men byggefagene takkede nej. Forligsmanden havde derefter byggefagenes ledere i enerum, hvor han forsøgte at overtale dem til at opgive modstanden, men det eneste resultat, der kom ud af forhandlingsiveren, var, at byggefagenes optimisme blev øget. Og optimismen blev yderligere øget, da jord- & betonarbejderne fra 1. april begyndte at gå hjem efter 8 timers arbejde[86].

Jord- & betonarbejdernes overenskomstforhandlinger var ikke blevet afsluttet, og parterne havde aftalt, at overenskomsten blev forlænget, mens de forhandlede videre. Hverken fagforeningen, Entreprenørforeningen eller DA var interesseret i, at jord- & betonarbejderne skulle inddrages i byggekonflikten, så offentlig omtale af »den direkte aktion« blev undgået. Arbejdsgiverne klagede ikke til Voldgiftsretten, og fagforeningsledelsen undgik generalforsamlingsproklamationer om 8 timers dagens indførelse[87].

I referaterne af byggefagenes møder fremgår det tydeligt, at optimismen var stadig stigende, som foråret nærmede sig. Byggearbejderne kunne referere at flere og flere mestre ønskede konflikten afsluttet, så byggeriet kunne komme i gang[88] og i DA frygtede man, at jord- & betonarbejdernes praktisering af 8 timers dagen kunne få afsmittende effekt. Laugene indbød til forhandling med tilbud om højere løn. Byggearbejderne takkede igen nej[89]. DA og forligsmanden blev indblandet, og den 14. april forelagde han et mæglingsforslag, der øgede pengelønningerne, men var uændret om arbejdstiden[90]. Forligsmanden krævede denne gang, at forslaget skulle til afstemning i de kompetente organer, og ville have svar senest den 22. april.

Den 22. blev der holdt generalforsamling i Murerlauget, hvor der efter oplæsningen af forligsmandens forslag udbrød et »stort bifald«, der antydede, hvordan afstemningsresultatet ville blive. Uden særlig diskussion stemte 132 for forslaget og kun 6 imod. Også Tømrerlauget vedtog forligsmandens forslag med overvældende majoritet – 105 stemmer ud af 107 mulige[91]. Samme dag blev byggearbejdernes stemmesedler talt op med følgende resultat[92]:

	Imod	For	Blanke
Murersvende	1164	119	15
Murerarbejdsmænd	815	5	1
Tømrere	1106	30	0

Byggearbejderne *ville* have 8 timers dagen indført. På den anden side *ville* DA og laugene have afsluttet konflikten. DA's næstformand, Langkjær, havde allerede inden afstemningsresultaterne forelå indstillet sig på, at arbejderne ville stemme nej, og at den eneste mulighed for at få afsluttet konflikten var at acceptere 8 timers arbejdsdagens indførelse. Men byggearbejderne måtte ikke få æren – det ville få katastrofale konsekvenser for såvel DA's som DsF's prestige. Han forberedte derfor DA's ledelse på, at der kunne komme en henvendelse fra DsF med ønske om nye arbejdstidsforhandlinger, og fik tilslutning til, at DA skulle være imødekommende overfor en sådan henvendelse. Derefter kontaktede han C.F. Madsen og opfordrede ham til, på vegne af DsF at anmode DA om nye forhandlinger om arbejdstiden[93].

Allerede den 29. april var forhandlingerne mellem hovedorganisationerne i gang, og de blev straks enige om at inddrage forligsmanden. Det var underforstået, at forhandlingerne ville resultere i en gennemførelse af 8 timers arbejdsdagen. Det, der blev forhandlet, var kompensationen, indførelsestidspunktet, samt DsF's forhold til byggefagene, som man var enige om, skulle have mindst mulig ære af arbejdstidsnedsættelsen[94].

Den 6. maj var forliget i hus, og efter godkendelse i organisationernes kompetente organer, kunne overenskomsten underskrives den 17. maj. De længste arbejdstider skulle inden 1. oktober være nedsat til højst 8½ time, og 8 timers arbejdsdagen skulle være gennemført for alle senest 1. januar 1920. De sædvanlige undtagelser – landbrug, søfart o.l. – var uændrede[95].

Først en lille uge efter hovedorganisationernes godkendelse af overenskomsten, tog DA og forligsmanden initiativ til at få afsluttet konflikten i byggefagene. Den 21. og 22. maj blev der afholdt fællesmøder i DA. Der var uenighed om lønnens størrelse og i hvilket omfang lønforhøjelserne skulle være med tilbagevirkende kraft. Alle parterne var dog modne til at bøje sig, så der kunne indgås et forlig, hvorefter 8 timers dagen straks blev indført i byggefagene, og de ikke-betalte bøder, herunder murernes bod på 60.000 kr., bortfalt, med mindre organisationen i den kommende overenskomstperiode igen blev dømt i Voldgiftsretten[96].

Tirsdag den 27. maj skulle arbejdet genoptages på de arbejdspladser, byggearbejderne havde forladt, da lockouten startede. Mandag den 26. skulle anvendes til en skovtur for de tre byggefag.

Syndikalister, socialdemokrater og arbejdere

Kampen om æren

Det var med i DA's overvejelser ved forhandlingerne om januaroverenskomsten, at DsF's position skulle styrkes. Og ved genoptagelse af forhandlingerne i slutningen af april var en af DA's bevæggrunde også, at DsF og ikke byggefagene skulle have æren af en yderligere arbejdstidsnedsættelse[97]. DA havde således i hele forløbet været opmærksom på at styrke DsF gennem »ærefulde« resultater.

DsF's forhandlere tilstræbte naturligvis også, at det var DsF, der skulle fremstå som fader til resultaterne. Ved genoptagelsen af forhandlingerne med DA, blev ærefordelingen drøftet med både forligsmanden og arbejdsgiverne. Et uddrag af mødereferatet fra den 3. maj skal her gengives uforkortet:

> »*Lyngsie*: Havde skammet sig over Indsamlingerne til de lockoutede Byggefagsarbejdere, og mente at hverken Arbejderne eller Arbejdsgiverne havde vist den rette Fasthed. Taleren kom nærmere ind paa en slags Fællesoptræden af Hovedorganisationerne for, for en Gang for alle at faa knust de lockoutede, og der kunne sikkert gøres meget gennem Pressen. Man kunne bl.a. udmærket godt faa »Soc.Dem« ind paa en anden Taktik, end den Bladet hidtil havde anvendt. I det store og hele mente han, at de lockoutede Murere og Tømrere maatte erstatte Samfundet den Skade, de havde forvoldt, selv om de i nogen Tid skulle tage en noget længere Arbejdstid end andre Arbejdere.
>
> *Langkjær*: mente ikke at Byggeriarbejderne med nogen Ret vilde kunne prale, hvis man traf den paatænkte Ordning, og de af Lyngsie paapegede Regler vilde næppe nytte noget.
>
> *Adolph Jensen* [forligsmand]: bemærkede, at hele hans Taktik var gaaet ud paa, at lade de lockoutede forstaa, at de var forladt af Gud og Mennesker, og at Slaget var tabt. Han havde sympati med Lyngsies Tanke, men man kom maaske ikke den Vej.
>
> *C.F.Madsen*: tog afstand fra Lyngsies Udtalelser angaaende Fremgangsmaaden over for de lockoutede.«[98].

Jeg skal indskrænke min tolkning af udtalelserne til, at alle parter inkl. forligsmanden var enige om, at byggearbejderne ikke skulle have del i æren. Hvor vigtigt det var for DsF's ledelse, at bekæmpe byggearbejdernes faglige linie fremgår af Lyngsiet indlæg, og at Madsen kun tog forbe-

---

Timandsudvalget ved de afsluttende forhandlinger om 8 timersdagen i maj 1919. Forligsmanden Adolph Jensen ved bordenden omgivet af de to hovedorganisationers formænd, C.F. Madsen og S.C. Hauberg. (ABA)

hold for fremgangsmåden. Men DsF kunne ikke forvente, at en enighed med DA om, at DsF skulle have æren, også ville medføre, at offentligheden ville mene det. Med aftalen om 8 timers dagens indførelse kunne den konflikt, byggearbejderne var ude i på netop dette krav, afslutte samtidig, og hvis der i den offentlige mening ikke måtte ske en sammenkædning mellem byggearbejdernes konflikt og 8 timers kravets gennemførelse, måtte DsF i offentligheden argumentere og propagandere for sin sag.

Aftalen om 8 timers dagen blev indgået den 6. maj, og byggearbejderne var stadig lockoutede. DsF havde fået et forspring, der skulle udnyttes til at manifestere sig som sejrherre. Allerede den 7. maj blev »Social-Demokraten«s dækning af byggekonflikten diskuteret på et forretningsudvalgsmøde i DsF, hvor den faglige medarbejder, Peder Hedebol, skulle stå til regnskab for avisens positive omtale af byggefagenes offentlige manifestationer[99] og passive accept af deres pressemeddelelser. Forretningsudvalget krævede en ny linie.

På DsF's repræsentantskabsmøde den 15. maj, hvor overenskomsten om 8 timers arbejdsdagen blev godkendt, indledte Madsen propagandatoget mod byggefagene:

»Alene de københavnske Byggefag har næret en anden opfattelse [end at følge DsF's linie] og er derfor gaaet ud i en Kamp, der nu gennem 3 maaneder har paaført dem selv Ofre og været en Ulykke for det øvrige Samfund«.

Samtidig slog den krævede linie igennem i »Social-Demokraten's« spalter. Som forklaring på, at 8 timers dagen først blev indført fra 1. januar 1920 og ikke straks ved aftalens indgåelse, skrev avisen den 16.:

»Her har byggekonflikten bidraget til at Forsinke Kravets Gennemførelse, idet den herskende Boligmisere vil gøre det vanskeligt for Industrien at faa de fornødne Udvidelser foretaget«.

Samtidig fremhævede »Social-Demokraten« DsF og samarbejdet mellem de to grene af den socialdemokratiske arbejderbevægelse:

»Det skal ved den historiske Begivenheds Indtræden [aftalen om 8 timers dagen] straks fastslaas med alt muligt Eftertryk, at Sejren er vundet ved *Sammenholdet*, ved Sammenholdet i den mægtige Landsorganisation [DsF] og *kun* ved den. Enhver, der vil fremstille Sagen anderledes, fører falsk Tale i Strid med de aabenbare Kendsgerninger ... Begge [partiet og fagbevægelsen] har virket efter den samme Plan. Hver af dem har sat ind netop i det Rette Øjeblik og paa det rigtige Sted. Hver Handling, der er sket i Sagens Interesse, er foretaget efter moden overvejelse og fremgaaet efter fælles drøftelse...«[100].

Byggefagene havde konsekvent undgået at komme i konflikt med Socialdemokratiet og DsF under lockouten. I pressemeddelelserne var der ingen kritik af andre en arbejdsgiverne og forligsmanden, og Socialdemokratiet blev omtalt som »vort parti«. De havde undladt at markere sig som fagforeninger i situationer, som fx grønttorvsdemonstrationerne og oppositionens 1. maj-arrangementer, hvor de konfliktramte byggearbejderes tilstedeværelse ville havde have bragt dem i åbenlys opposition til den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen. På byggefagenes møder, var der udtrykt stor irritation over »Social-Demokraten«s manglende positive dækning af lockouten, og der var ingen respekt for DsF efter indgåelse af januaroverenskomsten, men dette kom ikke til udtryk offentligt. Men »Social-Demokraten«s skriverier endnu mens byggearbejderne var lockoutede, fik bægeret til at flyde over. Murerarbejdsmændene vedtog en resolution mod »Social-Demokraten«s

»... hensynsløse og fuldstændig forvrængede Oplysninger, som bladet har givet under Bygningsarbejdernes Kamp for Arbejderklassens 30 Aar gamle Krav. Vi kræver, at Bladet hurtigst muligt ændrer Taktik til Fordel for Arbejderne, som Bladet skulle repræsentere.«[101]

Resolutionen blev bragt i »Social-Demokraten«, som på sin side brugte den som anledning til en artikelserie om byggekonflikten. I den første

artikel argumenteredes for avisens lødige dækning af konflikten. I den anden påpegedes byggearbejdernes ansvar, for den skade konflikten havde forvoldt samfundet. Det drejede sig om byggearbejdernes skyld i bolignøden; i skolebørnenes dårlige forhold, fordi skolerne blev brugt til husvilde; kommunens store udgifter i forbindelse med de mange husvilde; og det kommende efterårs manglende el-forsyning, da bygningen af H.C. Ørstedsværket var forsinket. Samtidig fremhævedes, at bolignøden »for den egentlige kapitalmagt var et værdifuldt Aktiv«, som byggearbejderne således støttede, og at det var DsF, der havde reddet byggefagene ud af konflikten, uden at de helt tabte æren. I den tredje artikel påvistes, at byggefagenes separatisme – ved ikke at være medlem af DsF – ikke havde bragt dem andre fordele, end det sparede kontingent til det arbejde DsF gjorde for fællesskabet, og endelig i fjerde og sidste artikel argumenteredes for ligheden mellem syndikalisme og byggearbejderne:

> »... de tre københavnske byggefag [har] ved deres aarelange Separatisme ... givet sig den syndikalistiske Agitation i Vold ... Guerillakrigen, som man har indført, den mærkværdige *Weekend* Kampagne i afvigte Sommer, og nu senest de fire Maaneders Kamp for 8 Timersdagen ... er lige saa mange Beviser for, at man er gledet ind i de syndikalistiske eksperimenter ... Mangen god Gang, naar Byggearbejderne har troet at kæmpe mod Kapitalismen, har de kæmpet mod deres egen stand, mod deres eget Kød og Blod. Syndikalismen ... har lokket og ledet Byggefagene ud i dette ...«[102].

Den forklaring på det historiske forløb, der fremkommer ved læsning af »Social-Demokraten«, er således i kort form: Syndikalismen har lokket byggearbejderne ud i konflikter, der har forårsaget boligmangel m.v., styrket kapitalejerne og forsinket 8 timers dagens gennemførelse. Denne misere har DsF reddet byggearbejderne ud af ved, i tæt koordination med Socialdemokratiet og efter en nøje plan, at have forhandlet sig til 8 timers dagens gennemførelse – også for byggearbejderne.

Byggefagene skrev ikke mere i »Social-Demokraten«, men besluttede i stedet hver for sig at yde et økonomisk støttebidrag til syndikalisternes blad, »Solidaritet« og til SAP's blad, »Klassekampen«[103].

Disse to blade havde under hele konflikten betingelsesløst støttet byggefagene uden dog at tage byggefagenes kamp til indtægt for syndikalismen. Ved konfliktens afslutning tog disse to aviser også kraftigt til genmæle over for »Social-Demokraten«s udlægning af byggefagenes kamp. »Klassekampen« kaldte »Social-Demokraten«s artikler for »Frækhedens Toppunkt«, og tildelte ligesom »Solidaritet« de københavnske byggefag *hele* æren for arbejdstidsforkortelsen[104].

Ved lockoutens afslutning tog »Solidaritet« for første gang byggefage-

nes kamp til indtægt: »Syndikalismen knæsættes i den danske Fagbevægelse. Lock-outens Afslutning er ikke et forlig, men en afgjort Sejr!« stod at læse tværs over forsiden den 24. maj. Under hele konflikten havde »Social-Demokraten« og »Solidaritet« heftigt kritiseret hinanden og hinandens idégrundlag, hvilket byggearbejderne bevidst holdt sig uden for. Efter konflikten forsøgte begge aviser at tage 8 timers dagens gennemførelse til indtægt for hver deres idégrundlag og organisationer, og en historieforfalskning, det er denne artikels mål at gøre op med, kunne begynde.

Syndikalismen og byggearbejderne

Den indflydelse, der blev tildelt syndikalisterne i den samtidige presse og i den senere historieskrivning, står i skarp kontrast til den indflydelse, jeg har tildelt syndikalisterne i det hidtil skrevne. Den begrænsede, men præcise angivelse af syndikalistisk indflydelse, er jeg kommet frem til ved møjsommeligt at have analyseret kildematerialet for at bestemme hvilke personer, der gav udtryk for et syndikalistisk idègrundlag, og i hvilket omfang de fik tilslutning til deres ideer. Til dette formål har jeg separeret den syndikalistiske ideologis mål og midler[105] på baggrund af formålsbestemmelserne for Fagoppositionens Sammenslutning[106].

Målet var en *utopi* om, at arbejderklassen gennem den sociale generalstrejke skulle erobre produktionsmidlerne og afskaffe lønarbejdet. Dette mål skal ses på baggrund af en *holdning*, der var bestemt af fjendtlighed mod såvel kapitalist som alle former for bureaukrati. Syndikalismen var således revolutionær i sit mål.

Midlerne var strategiske og taktiske. De *strategiske* gik generelt på at højne klassebevidstheden gennem militante arbejdskampe, herunder også sympatistrejker. Specifikt at ændre fagbevægelsen fra en fagopdelt bevægelse med fagforeninger, til en klasseopdelt bevægelse med industri- og brancheforbund. De *taktiske* midler var uvarslede militante arbejdskampe: »direkte aktion« med pludselige arbejdsnedlæggelser, obstruktion og sabotage. Som modtræk mod bureaukrati blev urafstemning sat som højest besluttende myndighed.

På denne baggrund har jeg fx hos murerne fundet en syndikalistisk opposition, der fra efteråret 1917 talte Chr. Rassow, H. Andreassen, H. Christensen, Adolf Dam og Storegaard[107]. Generalforsamlingerne behandlede mange forslag fra disse fem personer. Når det drejede sig om socialt[108], antimilitaristisk[109] og demokratisk[110] begrundede forslag, blev de vedtaget. Men når det drejede sig om forslag med videre perspektiver

som fx ændring af fagbevægelsens organisation[111] eller mistillidsdagsordener til den socialdemokratiske bestyrelse[112] fik forslagene så få stemmer, at jeg må konstatere, at ikke engang de ovennævnte fem syndikalister kan have været til stede samtidig.

Utopien kom ikke til udtryk ved byggefagenes møder eller proklamationer, og ingen af byggefagene deltog som fagforeninger i den generalstrejke syndikalisterne erklærede den 13. november 1918. Den del af *holdningen*, der udtrykte fjendtlighed mod bureaukrati, havde bred tilslutning og kom til udtryk ved flere resolutioner.

Den *strategiske* side af midlerne kom til udtryk ved Rassows forslag om »den engelske uge«, idet han og de andre syndikalister kan have forventet, at aktionen kunne medføre højnet klassebevidsthed. I ingen af de undersøgte fag er der dog tegn på, at arbejdskampene medførte en øget *klasse*bevidsthed, så der blev udtrykt håb om og vilje til at revolutionere samfundet. Tværtimod synes det som om, der kom en øget *fagforenings*bevidsthed, hvor solidariteten begrænsede sig til den enkelte fagforening og de to øvrige lockoutede fag. En sådan fagforeningsbevidsthed kunne

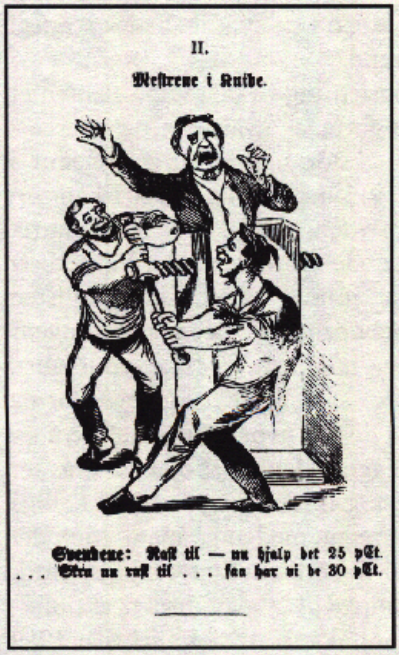

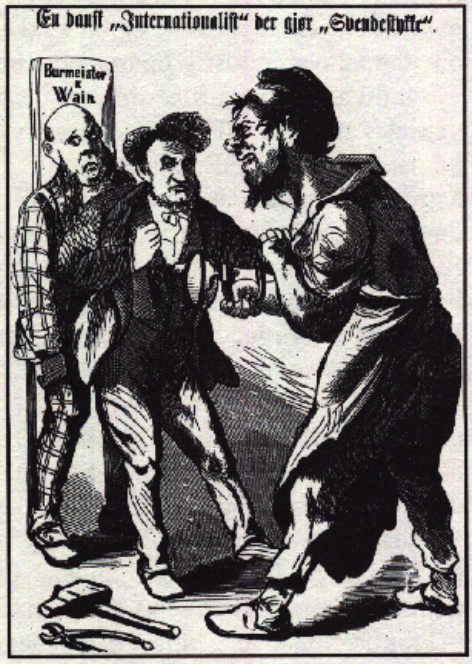

Satiretegninger fra 1880'erne over omgangsskruen – et udtryk for en »direkte aktion«. (ABA)

have udviklet sig til en indsnævret samfundsopfattelse og dermed mindsket klassebevidsthed[113].

Først og fremmest vedtog og gennemførte byggearbejderne »den engelske uge« for at opnå et umiddelbart mål – en kortere arbejdstid. Den syndikalistiske opposition ville i forlængelse af den syndikalistiske strategi have weekendbevægelsen fortsat og udvidet, hvorimod Rassow og generalforsamlingsflertallet ønskede den stoppet fra 1. oktober 1918. Hos jord- & betonarbejderne forsøgte syndikalisten Sperling at få weekendbevægelsen fortsat, og perspektiverede den i revolutionær retning. Det var et andet perspektiv end det, der havde fået jord- & betonarbejderne til at vedtage og gennemføre »den engelske uge«, og som hos murerne blev syndikalisterne stemt ned.

De strategiske midler kom i øvrigt til udtryk ved jævnlige forslag fra de syndikalistiske byggearbejdere om ændring af fagbevægelsens struktur, men de blev i alle tilfælde stemt ned med meget stor majoritet. Da murerne besluttede at ophæve fagforeningen, var det på forslag fra syndikalisten Dam. Forslaget blev vedtaget efter heftige diskussioner, hvor tidligere grupperinger blev opløst, og vedtagelsen var bestemt af konkursen og økonomiske spekulationer for at slippe for Voldgiftsrettens bod. Ophævelsen var ikke og blev ikke et led i en syndikalistisk strategi om dannelse af industri- og brancheforbund.

Syndikalismens *taktiske* side var i modsætning til de øvrige elementer særdeles udbredt. »Direkte aktioner« i form af uvarslede og overenskomststridige arbejdsnedlæggelser blev i stor udstrækning anvendt i kampen for højere løn i såvel 1912/13, 1915 og igen fra 1918. I kampen for kortere arbejdstid kom forslaget om »den engelske uge« fra murer Rassow, der på det tidspunkt repræsenterede syndikalismen. På jord- & betonarbejderne generalforsamlinger var initiativtageren syndikalisten Johannes Sperling. Hos murerarbejdsmændene var det fagforeningens formand, Bærentzen, der stillede forslaget, men han var ikke syndikalist. Hos snedkerne var det en syndikalist, der stod bag det forgæves forsøg på en generalforsamlingsbeslutning. Og i de fag, hvor »den engelske uge« blev praktiseret, men hvor der ikke foreligger referater af diskussioner, er det muligt, at det var syndikalister, der tog initiativer på de forskellige arbejdspladser, da først murerne var gået igang med at gå hjem. Men det var initiativer, der alene udmøntede sig i en militant fagforeningspolitik under anvendelse af en syndikalistisk kamp*taktik* – »den direkte aktion«.

Praktiseringen af 8 timers dagen ved »direkte aktion« fra februar 1919 var igen et eksempel på anvendelsen af syndikalistisk *taktik*, men der er

ikke i nogen af fagforeningerne eksempler på, at andre elementer af den syndikalistiske ideologi vandt indpas.

Det, der var afgørende for de aktionerende abejdere, var at få varetaget deres umiddelbare interesser – kortere arbejdstid, højere lønninger m.v. – bedst muligt, og her følte mange sig svigtet af Socialdemokratiet og DsF ved konsekvenserne af såvel den politiske som den faglige borgfredspolitik. De rige blev synligt rigere, arbejdsløsheden steg og arbejdernes realløn faldt drastisk. Septemberforligets bestemmelser om arbejdsfred i overenskomstperioderne blev en *formel* hæmsko for, at arbejderne kunne konflikte sig til lønforhold, der fulgte med prisstigningerne. *Reelt* viste det sig, at arbejderne ved overenskomststridige småkonflikter under anvendelse af »direkte aktion« kunne tvinge de enkelte mestre til at bedre forholdene noget. Organisationerne havde travlt med at få medlemmerne til at respektere overenskomstsystemet, og fagforeninger og forbund måtte true deres medlemmer til at gå i arbejde og overholde overenskomsterne. Arbejdernes erfaringer måtte således blive, at blot de ikke havde overenskomstsystemet og Voldgiftsretten, ville deres muligheder for at leve et bedre liv øges. Det var således en synlig og følt uretfærdighed og et ønske om demokratisk indflydelse på egen situation, der for mig at se var hoveddrivkraften bag de overenskomststridige aktiviteter ved verdenskrigens afslutning. Det socialdemokratiske parti og DsF var synligt ikke brugbare.

Analyser af fagforeningsprotokoller m.v. viser, at arbejderne gik ind for »den direkte aktion« som konkret aktionsform for at opnå konkrete mål. De anvendte syndikalistiske teknikker løsrevet fra såvel syndikalistiske strategier, holdninger og utopier. Den indflydelse, syndikalisterne blev tildelt i den socialdemokratiske presse, var udelukkende oppustning af et fjendebillede, og den fejlslutning, som synes at være dominerende i forskningen om syndikalismens udbredelse i Danmark, er, at der sættes lighedstegn mellem en militant, aktiv og effektiv fagforeningspolitik og en revolutionær bevægelse[114]. Syndikalisterne var selv klar over dette problem:

> »Syndikalismens praktiske Fremtræden paa den sociale Kamps Arena har i de Skandinaviske Lande med Nødvendighed formet sig saaledes, at Almenheden mere har faaet Øje paa dens øjeblikkelige og taktiske Side som Fagforeningsbevægelse end dens revolutionære og socialistiske Side, som en af Producenterne samfundsomdannende social Bevægelse«,[115]

skrev Christian Christensen i »Solidaritet«, og hvis vi ser på den taktiske side af syndikalismen, har den en lang fortid. »Den direkte aktion« var

ikke introduceret med syndikalismen, men byggede på en gammel tradition og gamle erfaringer, der, når arbejderne fandt det opportunt, også fortsatte efter syndikalismens forsvinden.

Den direkte aktions historie

Den murerkonflikt, der i 1872 endte med »Slaget på Fælleden«, startede med, at nogle murersvende egenhændigt nedsatte deres arbejdstid fra 11 til 10 timer. Da de blev afskediget, gik de københavnske murersvende i uvarslet sympatistrejke – en »direkte aktion«. Da arbejderne i 1890 for første gang holdt 1. maj, tog de i tusindvis selv en fridag på trods af trusler om afskedigelse – en »direkte aktion«. Generelt kan man sige, at omgangsskruen, der var så fremherskende før århundredeskiftet, var et udslag af syndikalistisk kamptaktik fra før syndikalismen eksisterede i Danmark. Netop storlockouten og Septemberforliget i 1899 var et forsøg fra arbejdsgiverside på at få dæmpet de »direkte aktioner«. Alligevel er kampmetoden fortsat anvendt op gennem vort århundrede med forskellig intensitet, afhængig af om deltagerne mente, der kunne vindes noget ved kampmetoden.

I perioden 1917 til 20 var der en udbredt og succesfuld anvendelse af »den direkte aktion«. Men kampteknikken og aktionismen forsvandt i løbet af 1920, og dens hendøen kan forklares med de samme faktorer, som dens fremvækst. Først og fremmest ophørte den højkonjultur, der frem til 1919 havde været baggrunden for, at arbejdsgiverne kunne bøje sig for de »direkte aktioner«, og alligevel få virksomhederne til at give overskud. Arbejdsgiverne ophørte med at bøje sig for arbejdernes krav og »direkte aktioner«, og ved overenskomstforhandlingerne i 1920 var DA's svar på DsF's krav om ferie, dyrtidstillæg, lønforhøjelser og bedriftsværn et lockoutvarsel af mere end 100.000 arbejdere[116]. De aktionistiske arbejderne ophørte med at være aktionistiske, og efter venstrefløjens politiske nederlag i forbindelse med påskekrisen, var der en entydig opbakning bag Socialdemokratiet og DsF i et forsøg på at forsvare, hvad der var vundet[117].

Den aktionistiske og militante linie var hverken forårsaget af eller årsag til et bevidsthedsskred i revolutionær retning. Hvis der skulle være sket et reelt bevidsthedsskred, som det generelt påstås i den danske syndikalismeforskning[118] ville det ikke være forsvundet som dug for solen. »Den direkte aktion« opstod ikke med syndikalismen, og forsvandt heller ikke med den. Således hørte arbejd-langsomt-aktioner, sabotage og

uvarslede strejker til dagens orden også i 1960'ernes og 70'ernes Danmark.

Ikke desto mindre har syndikalisterne haft indflydelse. Ikke ved at der opstod en bred revolutionær bevægelse, men ved med agitation for fx »direkte aktion« at genskabe kamperfaringer, der formodentlig var glemt af mange arbejdere – eller ikke eksisterede hos fx de nye førstegenerationsarbejdere. Syndikalisternes agitation for »direkte aktion« gav bedre lønninger, end det gjorde at lytte til de socialdemokratiske ledere. Ikke desto mindre må syndikalismens indflydelse på de faglige aktiviteter ved første verdenskrigs afslutning indskrænkes til, at der opstod en symbiose af relativt få revolutionære syndikalister som talerør for bevidst ikke-revolutionære, men aktivistiske og militante arbejdere.

Konklusion

Hovedlinier

Da weekendbevægelsen i sensommeren 1918 var på sit højeste, forlod knap 2000 murersvende, ca. 1000 murerarbejdsmænd, godt 7000 jord- & betonarbejdere[119], samt tømrere, snedkere, stukkatører, brolæggere, stenhuggere, smede og saddelmagere i hundredvis – mere end 10.000 københavnske arbejdere – deres arbejdspladser hver lørdag middag uden at have fået lov. Praktiseringen af »den engelske uge«, på trods af modstand fra de socialdemokratiske toporganisationer og hetz fra den borgerlige pressse, fik sat arbejdstidsspørgsmålet som sådan på dagsordenen. Fagforeninger, forbund og fællesorganisationer, der ikke var involveret i weekendaktionerne, henvendte sig i løbet af 1918 til DsF for at få prioriteret arbejdstidsspørgsmålet højt ved de kommende overenskomstforhandlinger.

Hos murerne og hos jord-& betonarbejderne var det syndikalister, der tog initiativ til »den engelske uge«, men syndikalisterne synes iøvrigt ikke at have haft indflydelse hverken i de nævnte fagforeninger eller i de fag, der iøvrigt praktiserede »den engelske uge«.

Arbejdernes organisationer, Socialdemokratiet og DsF, var stort set passive i spørgsmålet om en generel forkortelse af arbejdstiden, og hvor organisationerne ikke ville udtrykke arbejdernes relative magt, udtrykte de den selv. Byggearbejderne m.fl. erfarede ved deres konflikt, at den »direkte aktion« gav bonus. Kun jord- & betonarbejderne og murersvendene blev dømt ved Voldgiftsretten, og *de betalte bøders* størrelse stod ikke

mål med antallet af betalende medlemmer og omfanget af opnået frihed.

Arbejdsgivernes passive modstand mod weekendbevægelsen var en konsekvens af den valgte taktik med ikke at give efter for arbejderkrav og samtidig ikke øge konfliktniveauet. Derfor blev der heller ikke erklæret lockout. Og da den »direkte aktion« var igangsat, var det overenskomstsystemet som sådan, der skulle forsvares. Byggearbejdernes aktionsform måtte ikke accepteres. Samtidig nærede man i arbejdsgiverkredse betænkelighed ved, at organisationer uden for DsF skulle få succes. Oldermand Wildt fra murerlauget udtrykte det meget præcist på et bestyrelsesmøde i september 1918:

> »... at Vi, der ønsker Samfundet opretholdt i sine naturlige Former, kun kunne haabe, at »de samvirkende Fagforbund« maatte hævde sig, saa de kunde holde sammen paa Underorganisationerne, idet det samfundsmæssigt set vilde være en Ulykke, hvis en Sprængning fandt sted .... «[120]

I løbet af efteråret 1918 erkendte DA, at deres taktik ikke kunne holde. Arbejdernes krav om løn og arbejdstid var bredt funderet og kunne ikke holdes hen. Arbejdsgiverne bøjede sig lokalt for lønkrav og i enkelttilfælde for arbejdstidskrav, så også overenskomstsystemets og retsreglernes autoritet blev undergravet. Ved overenskomstforhandlingerne med DsF i december 1918 og januar 1919 var DA for første gang i mange år indstillet på, at overenskomsterne ville komme til at koste.

Arbejderne stod stærkt over for DA fra slutningen af 1918, men DsF vidste det ikke. Styrken kunne erkendes ved DA's svaghed, da disciplinen i DA's undersorganisationer og enkeltvirksomheder smuldrede. Arbejdernes aktionsberedskab var meget høj, og antallet af overenskomststridige arbejdsnedlæggelser slog rekord og dette på et tidspunkt, hvor arbejdsgiverne på grund af særdeles gunstige afsætningsmuligheder var interesserede i arbejdsro og derfor indstillede på at bøje sig for arbejdernes krav for at undgå produktionsforstyrrende arbejdskonflikter.

Arbejderklassens stilling blev yderligere styrket ved udbruddet af Den tyske Revolution. Der bredte sig i borgerlige kredse en frygt for, at »smitten« skulle sprede sig til Danmark. Også Socialdemokratiet blev påvirket af den tyske udvikling og af de samtidige arbejderuroligheder i Danmark. Partiet frygtede at miste grebet om den danske arbejderklasse. Ledelsen reagerede ved at udstede novembermanifestet, der dels agiterede for, hvad Socialdemokratiet agtede at gøre for at bedre arbejdernes kår, og dels agiterede mod syndikalisterne, som de frygtede ville opfange utilfredsheden. Samtidig udnyttede de frygten hos de borgerlige partier ved at fremsætte lovforslag og i et vist omfang at få dem gennemført,

bl.a. døgndriftloven og 8 timers arbejdsdagen for de statsansatte. Og i Københavns kommune vedtog det socialdemokratisk-radikale flertal 8 timers arbejdsdagen for de kommunalt ansatte. Socialdemokratiet udtrykte således arbejderklassens relative magt.

DsF's ledelse udnyttede derimod ikke den styrkeposition, de havde opnået ved arbejdsgivernes frygt for yderligere arbejderuroligheder, og der opstod i november og december 1918 det paradoks, at DA ved overenskomstforhandlingerne var mere indstillet på at efterkomme arbejderkrav, end DsF var indstillet på at fremføre dem. Jeg har ikke kunnet finde noget entydigt svar på, hvorfor DsF's ledelse på det tidspunkt mente, de stod svagt. DsF havde lidt en række nederlag til DA tidligere i 1910'erne, hvor DA så afgjort havde stået stærkt, og den lave realløn og store arbejdsløshed kan være opfattet som et generelt krisetegn. Men DsF's ledelse ikke havde erkendt, at der i 1918-19 var og i flere år havde været en højkonjunktur for dansk erhvervsliv. Uden at diskutere styrkeforholdet konstateredes det blot, at DA stod stærkt og DsF svagt.

Først ved DsF's repræsentantskabsmøde i slutningen af december blev DsF's ledelse presset til at fremføre krav, der stort set svarede til, hvad DA's ledelse var indstillet på at yde, og DsF kunne sætte magt bag kravet – en magt, der her bestod i truslen om decentrale forhandlinger og dermed følgende trussel om konflikter og forventet eftergivenhed af DA's underorganisationer og enkeltvirksomheder. DA valgte ikke at bruge konfliktvåbnet på trods af, at der var opsparet kæmpesummer med henblik på eventuel konflikt ved overenskomstforhandlingerne. DA følte sig presset til de største arbejdstidsnedsættelser i danmarkshistorien og accepterede decentrale lønforhandlinger på trods af, at det var de decentrale forhandlinger, DA frygtede mest af alt. DsF's repræsentantskab stillede sig tilfreds med den overenskomst, de havde presset DsF's ledelse til at få gennemført, men længere nede i hierarkiet var arbejderne ikke tilfredse – jo nærmere arbejdspladsernes gulve, man befandt sig i DsF's hierarki, desto større var erkendelsen af mulighederne for at få krav gennemført, og jo større var erkendelsen af arbejdernes relative magt.

Da byggearbejderne fremførte deres overenskomstkrav med beslutningen om at gennemføre 8 timers dagen ved »direkte aktion«, hvis de ikke kunne forhandle sig til den, gjorde de det på baggrund af de erfaringer, de havde haft med arbejdsgiverne i perioden før – erfaringer der sagde, at arbejdsgiverne ikke ville øge konfliktniveauet, således at en selvtagen forkortelse af arbejdstiden ikke ville medføre nævneværdige sanktioner. Men byggearbejderne havde forregnet sig. DA havde forladt den passive

modstands taktik. Der blev erklæret lockout på trods af modstand fra byggefagenes arbejdsgivere, og DA brugte byggefagene i sin kamp for at få overenskomsten med DsF accepteret på det øvrige arbejdsmarked. Byggefagenes interne sammenhold og den økonomiske støtte fra andre fag var tilstrækkelig til, at de ikke gav efter for arbejdsgivernes pres, og som foråret nærmede sig, ændredes styrkeforholdet mellem byggearbejdere og arbejdsgivere. Arbejdsgivernes sammenhold begyndte at smuldre, da byggesæsonen skulle starte, og byggearbejdernes beskæftigelsesmuligheder øgedes på trods af lockout. Samtidig stod det klart for DA, at presset fra arbejdspladserne var så stort, at alt tydede på, at en indførelse af 8 timers arbejdsdag kun var et spørgsmål om tid. Til presset fra arbejdspladserne og risikoen for intern opløsning af arbejdsgivernes sammenhold føjede sig også et pres fra lovgivningsmagten. Ligesom den socialdemokratiske rigsdagsgruppe havde reageret med novembermanifestet som svar på arbejderurolighederne i november, reagerede de i slutningen af februar med nedsættelse af Arbejdstidskommissionen som svar på byggelockouten og modstanden mod januaroverenskomsten. Initiativer på kommunalt og statsligt plan viste, hvad partiledelsen ville gennemføre, hvis der kunne opnås magt til det, og disse initiativer lagde et pres på DA til at søge frivillige ordninger med DsF for at undgå en gennemførelse ved lov.

På grund af det samlede pres var DA interesseret i en genoptagelse af arbejdstidsforhandlingerne med DsF før tiden, og resultatet var givet på forhånd – 8 timers dagens indførelse.

Kritik af historieskrivningen

Jeg har ovenfor vist, at det har været ukorrekt at kategorisere byggearbejderne som syndikalister, som det er sket i de nyere fremstillinger – de fremstillinger jeg i indledningen benævnte den post-kolstrupske historieskrivning. Det er også vist, at byggearbejderne havde en særdeles stor indflydelse på, at arbejdstidsforhandlingerne blev genoptaget før tiden, og at det ved disse forhandlinger var indiskutabelt, at 8 timers dagen skulle gennemføres. På dette punkt er mine analyser i overensstemmelse med den post-kolstrupske historieskrivning, og der skulle nu være empirisk belæg for denne tolkning. Jeg har hermed også lagt afstand til den socialdemokratiske historieskrivning, som jeg ovenfor har benævnt som historieforfalskning.

Da mine analyser og delkonklusioner adskiller sig fra Søren Kolstrups

på adskillige punkter, og da hans artikel har haft en så central placering i den hidtidige historieskrivning, vil jeg i det følgende gennemgå de vigtigste forskelle og vise, at årsagerne til dem skyldes vore forskellige erkendelsesinteresser og kildekritiske praksis.

For det første focuserer vi forskelligt på modsætninger. At der er interessemodsætninger mellem DA og DsF, er vi enige om, men begge organisationer fremstår hos Kolstrup uden interne modsætninger. Netop ved at undersøge organisationernes interne modsætninger har jeg vist, at DA stod svækket på grund af medlemmernes kortsigtede interesse i at bøje sig for arbejderkrav, ligesom jeg har vist, at arbejdernes relative styrke kom til udtryk på trods af DsF. Endelig har jeg, ved at analysere modsætningerne mellem de revolutionære syndikalister og den brede gruppe af ikke-syndikalistiske, men militante arbejdere, kunnet kortlægge den syndikalistiske ideologis indflydelse og syndikalisternes rolle i den sociale kamp.

For det andet vurderer vi konsekvenserne af de økonomiske forhold forskelligt. Kolstrup skriver således, at ved:

> »... en reduktion [af arbejdstiden] i en periode med mangel på arbejdskraft, vil der let opstå problemer i overgangsfasen. Omvendt kan en arbejdskraftreserve være et incitament til at forkorte arbejdstiden«.[121]

Arbejdsløsheden fremstår således hos Kolstrup som *begrundelse* for en arbejds tidsnedsættelse. På samme måde mener han, at 8 timers dagens gennemførelse kunne *begrundes* i det øgede samfundsmæssige produkt, den øgede produktivitet og den faldende realløn. Gennemførelsen af 8 timers dagen fremstår således i lyset af en større historisk retfærdighed: i forhold til samfundsudviklingen var det retfærdigt, at arbejderne fik nedsat arbejdstiden til 8 timer. I modsætning hertil mener jeg, at den økonomiske udvikling *muliggjorde*, at arbejderne relativt let fik deres krav gennemført, at det skete på trods af arbejdsløshed og på baggrund af magt.

Netop opfattelsen af magt er en tredje metodisk forskel. Kolstrup måler omfanget af pres hos den, der presser, og ikke hos den der bliver presset. Således konkluderer han på baggrund af Voldgiftsrettens domme og det faktum, at weekendbevægelsen standsede, at » Murerne havde lidt et eklatant nederlag«.[122] Denne konklusion er modsat den, jeg har draget på baggrund af murernes diskussioner, der for det første viste, at aktionerne var tidsbestemt, hvorfor der ikke kan tales om tilbagetog[123] og for det andet viste, at de havde forudset Voldgiftsrettens domme og handlet deref-

ter. Hvis nederlaget havde været så eklatant, havde murerne og de andre byggefag næppe heller fortsat de overenskomsstridige aktioner med den styrke, de gjorde. På samme måde konkluderer Kolstrup, at DsF pressede DA og Rigsdagen. Han måler presset ved *beslutningerne* på DsF's repræsentantskabsmøder[124] og hverken ved det, der førte til beslutningerne, eller ved det pres, DA og Rigsdagen følte. Ved analyser af DA's henholdsvis den socialdemokratieske rigsdagsgruppes interne diskussioner har jeg vist, at presset ikke føltes fra DsF – tværtimod! – men fra de menige arbejderes aktionsberedskab. Det er på denne baggrund, at Kolstrup i sin konklusion fejlagtigt tillægger DsF (den socialdemokratiske arbejderbevægelses »faglige plan«) så stor betydning for indførelsen af 8 timers dagen.

I Kolstrups artikel er der en række mindre faktuelle fejl[125] der i sig selv ikke har den store betydning. Men fejlene bliver forståelige ved en nærmere gennemgang af hans noteapparat, hvor det viser sig, at sekundært kildemateriale har en dominerende plads. Kolstrups problemformuleringer og konklusioner bliver derfor i stor udstrækning bestemt af, hvad organisationerne skrev i deres medlemsblade, og hvad journalister skrev i dagspressen, og de faktuelle fejl, der mere eller mindre bevidst er plantet i dette materiale, bliver gentaget i hans afhandling.

Da Kolstrup *har* brugt det primære kildemateriale, er denne metodiske fejl svært gennemskuelig, med mindre man som læser selv har adgang til materialet, og da Kolstrups argumentation er sammenhængende, er det forståeligt, at han hidtil har haft en fremtrædende plads i historieskrivningen. I spørgsmålet om syndikalismens indflydelse har den senere historieskrivning dog ikke fulgt hans konklusion, hvilket må skyldes, at der ikke er entydig overensstemmelse mellem hans problemformulering, analyse og konklusion. I sin indledning skriver Kolstrup, at han vil undersøge, »hvem der førte an i kampagnen for de 8 timer og i hvor høj grad ...revolutionær stemning ... gjorde sig gældende«.[126] Med revolutionær stemning mener han, i hvilket omfang syndikalisterne og SAP prægede udviklingen. I hvilket omfang byggearbejderne var revolutionære syndikalister, bliver kun diskuteret i en note[127] men gradvist og indirekte kategoriseres de som sådan i selve teksten. Dette sker ved at sammenholde syndikalisternes beslutning om at agitere for 8 timers dagen med murernes beslutning om weekend[128]; ved at fremhæve murernes valg af syndikalisten Christian Rassow til formand, og hans udtalelse på et offentligt møde om, at 8 timers arbejdsdagen skulle opfattes som et første dolkestød i arbejdsgivernes hjerte[129] samt ved at sætte lighedstegn mellem

byggefagenes »direkte aktioner«, den samlede syndikalistiske ideologi og støtten til byggefagenes aktioner fra syndikalisternes og SAP's aviser, »Solidaritet« og »Klassekampen«[130]. Herpå konkluderer Kolstrup ikke selv, at byggearbejderne var syndikalister, men man gør det som læser. De sidste 19 års fremstillinger af denne historiske periode viser, at også historikerne ser syndikalister alle vegne efter at have læst Kolstrup.

De tog. De fik. De otte timer

8 timers dagen blev gennemført under en økonomisk højkonjunktur, hvor såvel arbejdsgiverne som arbejdernes organisationer blev presset af en aktionsvillig arbejderklasse med stor selverkendelse af den magt, der lå i deres aktionsberedskab. DsF's ledelse blev presset af deres underorganisationer til at fremføre krav, de ikke selv troede mulige at gennemføre. Den socialdemokratiske rigsdagsgruppe blev presset til at tage lovinitiativer for ikke at miste grebet om arbejderklassen, og summen af arbejdspladsernes pres og den socialdemokratiske partiledelses initiativer fik arbejdsgiverne til at bøje sig. Byggefagenes aktioner var udslaggivende for, at DA i efteråret 1918 skiftede taktik og indstillede sig på at bøje sig for arbejdernes krav, og byggearbejdernes standhaftighed under lockouten var udslaggivende for, at arbejdstidsforhandlingerne blev genoptaget før tiden. Men det var det bredt funderede pres fra arbejdspladserne, der gjorde, at arbejdstidsforhandlingernes resultat var givet på forhånd. Den socialdemokratiske partiledelse var med sin politiske magt en aktiv og taktisk klog medspiller i dette pres, og kom derved til at forstærke presset på arbejdsgiverne. Men forudsætningen for, at rigsdagsgruppen kunne tage denne rolle, var presset fra arbejdspladserne.

De mange aktionsvillige, men ikke syndikalistiske arbejdere pressede for 8 timers arbejdsdagen; den socialdemokratiske partiledelse formidlede en del af dette pres; byggearbejderne *tog* 8 timers dagen; DA *gav* den, og DsF *fik* den. De danske arbejdere gav hermed deres bidrag til den internationale kamp for 8 timers dagen. Gennemførelsen af det 30 år gamle arbejderkrav i Sovjetunionen, Finland og Tyskland havde ideologisk betydning for de danske arbejdere. Men arbejdsgivernes opmærksomhed var alene rettet mod de industrialiserede europæiske lande, og forløbet i Danmark havde nok været noget anderledes, hvis ikke 8 timers dagen var gennemført og fastholdt i Tyskland. Den 17. maj 1919, da DsF og DA sluttede overenskomst om 8 timers dagen, var den kort forinden (ul-

timo april) besluttet i Frankrig. Men kravets gennemførelse i Europas øvrige lande kom først efter den danske[131], og jeg formoder, at arbejdsgiverne i disse lande, ligesom DA har været opmærksomme på udviklingen i andre lande – også i Danmark.

Henvisninger

Kildemateriale

Arkivalier

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv:

Forhandlingsprotokol for Soc.demokratisk Forbunds Forretningsudv. 1918-27 SD/FU

Forhandlingsprotokol for Fællesorganisationen i København 1913-25 FÆ/FP

Forhandlingsprotokol for Bygningssnedkerne i København 1915-1920. BS/FP

Forhandlingsbog for Malerforbundet i Danmark 1916-23 MA/HB

Forhandlingsprotokol for Dansk ArbejdsmandsForbund. Originale referater af hovedbestyrelsesmøder 1918 og 1919. DAF/HB

Forhandlingsprotokol for Hovedbestyrelsen i Dansk Smede- & Maskinarbejderforbund 1917-18 og 1918-19. SM/HB

DsF Arkiv. Splittelsesforsøg og tvistigheder 1914-22.

Dansk Arbejdsgiverforening:

Forhandlingsprotokol A 1918 DA/A18

Forhandlingsprotokol B 1918 DA/B18

Forhandlingsprotokol A 1919 DA/A19

Forhandlingsprotokol B 1919 DA/B19

A-forhandlingsprotokollerne indeholder Hovedbestyrelses-, Delegations- og Forretningsudvalgsmøder.

B-forhandlingsprotokoller indeholder møder med arbejderorganisationer, samt møder med specielle udvalg af arbejdsgiverrepræsentanter eller organisationer.

Erhvervsarkivet:

Arbejdsgiverforeningens Arkiv, Hovedforhandlinger:

– 1917, 1918, 1919-20. Ks 755-756. DA/HOF

Arbejdsgiverforeningens Arkiv, Foreninger. Overenskomstforhold:

– 1917-25. Nr. 230, Ks. 991. Tømrerlauget. DA/TØM

– 1910-18. Nr. 203, Ks. 965. Stenhuggermesterforeningen. DA/STE

– 1918-19. Nr. 49, Ks. 816. Entreprenørforeningen. DA/ENT

– 1915-18/1918-19. Nr. 145/147, Ks. 911/912. Murerlauget. DA/MU

Fagforeningers lokale arkiver:

Forhandlingsprotokol for Bygningssnedkerne i København 1915-1920. BS/FP

Forhandlingsprotokol for Jord- & Betonarbejdernes Fagforening 1916-1918 og 1918-1919. J&B/FP
Forhandlingsprotokol for Malernes Fagforening MA/FP
Forhandlingsprotokol for Murarbejdsmændenes Fagforening 1916-1920. MA/FP
Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening:
– Generalforsamlinger 1915-1918 MUG/18
– Repræsentantskabet 1910-1918 MUR/18
Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening af 1919 for København og Omegn. 1919-1925 MU/FP
Månedsrapport for Murersvendenes Fagforening 1919-41

Folketingets Bibliotek:
Forhandlingsprotokol for Den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe 1917-1918 og 1918-1919. SD/FT

Landsorganisationen i Danmark:
Forhandlingsprotokol for De samvirkende Fagforbund. DsF/FP

Murerlauget:
Forhandlingsprotokol for Murerlauget 1915-19 ML/FP

Tømrerlauget:
Forhandlingsprotokol for Københavns Tømmerlaug 1911-21 TL/FP
Tømrermestrenes Laugsprotokol 1917-36 TL/GF

Trykte Kilder

Beretning fra Arbejdsraadet, 1916-17, 1917-18, 1918-19 og 1919-20. København 1917 til 1920. Beretning
Beretning om Dansk Arbejdsgiver- & Mesterforenings Virksomhed 1917-18. København 1919. DAB19
Beretning om Dansk Arbejdsgiver- & Mesterforenings Virksomhed 1918-19. København 1920. DAB20
Betænkning afgiven af Arbejdstidskommissionen af 1919.
I. Industri og Haandværk. Schultz 1920. Betænkning
T. Kaarsted: Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914-1918. Århus 1972. Ove Rode

Litteratur

Sophus Agerholm og Anders Vigen: Arbejdsgiverforeningen gennem 25 år. 1896-1921. København 1921.
Torben Peter Andersen: Produktion og Samfund. Danmark og Nordens Historie. Gad 1978.
Dansk Arbejdsmands Forbund 1897-1922. København 1922. Udarbejdet ved M.C. Lyngsie og Chr. Sørensen.

Carl Erik Andresen: Arbejdsmandens historie i 100 år. Bygge og anlæg. Specialarbejderforbundet, Fremad 1979
Lisa Bang m.fl.: Fagoppositionens Sammenslutning 1910-1921. Modtryk 1975.
Im. Bang: De stigende indtægter under Krigen. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1918.
Oluf Bertolt: En bygning vi rejser, II. Fremad 1955.
Claus Bryld: Det danske socialdemokrati og revisionismen. Bd.II. GMT 1976.
Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900, Nordisk Forlag 1938.
Jens Christensen: Danmarks Socialistiske Arbejderparti. Årbog for arbejderbevægelsens historie. GMT 1975.
Jens Christensen: Socialdemokratiet i Danmark 1910-30. Den jyske historiker nr. 12, Modtryk 1977.
N.F. Christiansen: Fagbevægelsens Historie. FiU 1989.
N.F. Christiansen: Danmarkshistorie, Bd 12. Gyldendal & Politiken 1990.
C.A. Clemmensen: Københavns Murer- og Stenhuggerlaug. København 1923.
CO II 1909 – 1959. Statstjenestemændenes Centralorganisation II. København 1959.
Einar Cohn: Økonomiske Oversigter. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1921 og 1922.
Einar Cohn: Danmark under Den store Krig. Gad 1928.
Johs. Dalhoff.: Krigsaarenes Lønpolitik. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1921.
Jens Engberg: Den Internationale Arbejderforening for Danmark, SFAH/ABA 1985.
Bjørn Erichsen: Om arbejderbevægelsen. Reitzels Forlag 1977.
Søren Federspiel m.fl.: Arbejdernes 1. maj. ABA 1990.
Femoghalvfjerds, Specialarbejderforbundet, Fremad 1972.
Carol Gold: Revolution i Danmark – 1918? I Arbejder Historie nr. 28. SFAH 1987.
I.A. Hansen: Arbejdstidens Forkortelse. Særtryk af »Social Forsorg«. København 1914.
Sv.Aa. Hansen: Økonomisk vækst i Danmark. Akademisk Forlag 1974.
Sv.Aa. Hansen og Ingrid Henriksen: Dansk Socialhistorie Bd. 6, 1914-39. Gyldendal 1980.
E.J. Hobsbawm: I enhver arbejder er der en syndikalist, der forsøger at kæmpe sig ud. Årbog for arbejderbevægelsens historie. SFAH 1979.
Hustømrernes Faglige Afdeling 1880-1955. København 1955.
Ole Hyldtoft: Københavns Industrialisering 1840-1914. Systime 1984.
Asger Jepsen: Den danske arbejderbevægelses opgangsår – opkomsten af den anden arbejderbevægelse. I J. Engberg m.fl.: Dansk Arbejderbevægelse. SFAH 1976.
Hans Chr. Johansen: Danmarks historie, Bd. 9, Dansk økonomisk Statistik 1814-1980. Gyldendal 1985.
Kampens Gang. LO gennem 75 år, 1898-1973. København 1973. Udarbejdet af Ib Koch-Olsen m.fl.
Søren Kolstrup: 8-timers dagen. Kravets formulering og dets gennemførelse i Danmark. Erhvervshistorisk Årbog 1972.
Søren Kolstrup: 8-timers dagen. Kravets formulering og dets gennemførelse i Danmark. Speciale u.å. og sted.
Dansk Kommunalarbejderforbund 1899 – 1924. København 1924.
I Kommunens Tjeneste. Dansk Kommunalarbejderforbund 1899-1949. København 1950.
N.F. Christiansen, Karl Christian Lammers og H.S. Nissen: Danmarks Historie, Bd.7, 1914-1945. Gyldendal 1988.
Per Laursen: Syndikalismen i Danmark ca. 1910-21 med særlig henblik på udviklingen i Århus. Speciale Århus 1975.

Jak. Kr. Lindberg: Indtægtsforskydningen i Danmark 1908-20. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1921.
Anders Tue Lindstrøm: Samfundshjælpen. Erhvervshistorisk Årbog 1978.
Malernes Fagforening i København, 100 År. København 1981.
Flemming Mikkelsen: Protestaktioner og politisk mobilisering i Danmark 1914-85. Forskningsrapport. Handelshøjskolen 1989.
Poul Milhøj: Lønudviklingen i Danmark 1914-50. Munksgaard 1954.
M. Miller m.fl.: Den politiske udvikling i den danske syndikalisme. AUC 1981.
Murerforbundet i Danmark 1887-1937. København 1937. Udarbejdet af Flemming Madsen.
Murerforbundet i Danmark gennem 75 år 1887-1962. København 1962.
Murernes Historie i 300 Aar. 1623-1923. København 1923.
Murersvendenes Fagforening af 1919. 25 år. København 1944. Udarbejdet af K. Behrendt og R. Strasen.
Murersvendenes Fagforening af 1919. 50 år. København 1969.
Poul Vitus Nielsen: De tog. De fik. De otte timer. Speciale. Københavns Universitet 1991.
Normalarbejdsdagen, Socialpolitiske Oplysningsskrifter nr. 1, København 1890.
Albert Olsen: Hustømrerfaget gennem Tiderne. Dansk Tømrerforbund 1890-1940. Rønne 1940.
Axel Olsen m.fl.: Jord- og Betonarbejdernes Fagorganisations 50 Aars Stiftelsesfest. København 1934.
Carl Heinrich Petersen: Fra klassekampens slagmark i Norden. Modtryk 1975.
Carl Heinrich Petersen (red): Chr. Christensen – og den danske syndikalisme. Modtryk 1979.
Københavns Postbudeforening 1898-1923. København 1923.
Erik Rasmussen: Danmarks historie, Bd. 13, 1913-1939. Politiken 1978.
De samvirkende Fagforbund i Danmark. 1898-1923. København 1922. Udarbejdet af Marinus Kristensen.
Under samvirkets Flag. De samvirkende Fagforbund 1898-1948. København 1948. Udarbejdet af A. Kocik, Albert Olsen m.fl.
Sporvejs- & Omnibusfunktionærernes Organisation 1897-1922. København 1922.
Vor Stands Historie, Dansk Postforbund 1908-1933. København 1933.
Sten på sten gennem 100 år. Murerforbundet 1887-1987. København 1987. Udarbejdet af Søren Federspiel for Erhvervshistorisk Bureau.
Therkel Stræde: Fagbevægelse og Fagopposition. Speciale RUC 1977.
Therkel Stræde: Syndikalismen blandt lager- og pakhusarbejderne i København. Årbog for arbejderbevægelsens historie. SFAH 1978.
Curt Sørensen: Den syndikalistiske ideologi i den danske arbejderbevægelse. Historie, Jyske Samlinger, Ny række VIII, 3, 1969.
Curt Sørensen: Fra syndikalisme til kommunisme. I Festskrift til Tage Kaarsted. Odense Universitetsforlag 1988.
Flemming Hemmersam og Morten Thing: 1. maj 1890. SFAH 1990.
Poul Thomsen: Jord og Beton gennem 100 år. København 1984.
K. Vedel-Petersen: Københavns Kommune 1914 – 21. København 1931.

Noter

1. Artiklen er en forkortet udgave af et speciale, afleveret på Københavns Universitet 1991. Specialet forefindes på specialebiblioteket og på ABA.
2. Betænkning, side 46. En lov om 8 timers arbejdsdag er aldrig blevet vedtaget.
3. Erhvervshistorisk Årbog 1972. (Kolstrup).
4. Kolstrup side 51.
5. Kolstrup side 57, note 33.
6. Således i Bang m.fl. »Fagoppositionens Sammenslutning 1910-1921« fra 1975; T.P. Andersens »Danmarks og Nordens historie« fra 1977; Bjørn Erichsens »Om Arbejderbevægelsen« fra 1977; Jens Christensens »Socialdemokratiet i Danmark 1910-1930« fra 1977; Sv.Aa. Hansen m.fl. »Dansk Socialhistorie 1914-1939« fra 1980; Poul Vitus Nielsen: »Snart dages det... En studievejledning« fra 1987. Karl Chr. Lammers m.fl. »Danmarks historie« bd. 7 fra 1988; N.F. Christiansens »Fagbevægelsens Historie« fra 1989; Søren Federspiel m.fl. »Arbejdernes 1. maj« fra 1990; Morten Thing m.fl. »1. maj 1890« fra 1990 samt N.F. Christiansens »Danmarkshistorie« Bd. 12 fra 1990.
7. De samvirkende Fagforbund i Danmark. 1898-1923. København 1922. Side 93 f.
8. MUG18. Generalforsamling 29/4 1918.
9. Murernes overenskomstmæssige arbejdstid var kortere end gennemsnittet: 9½ times arbejde i månederne april til september eksklusiv frokost og middag, men kortere om vinteren på grund af lysforholdene.
10. Syndikalisternes organisation, »Fagoppositionens Sammenslutning« (FS) var dannet i 1910 ved samling af forskellige venstreoppositionelle grupper. Medlemsskaren talte i 1911 kun ca. 40, men umådelig aktive medlemmer, og deres ugeblad »Solidaritet« udkom kun i ca. 200 eksemplarer.
11. »Direkte aktion« indgik som et af syndikalisternes kampmidler. Der lå i begrebet, at konfliktvarsler og forhandling mellem organisationerne var unødvendig. Vedrørende arbejdstiden måtte konsekvensen være, at arbejderne uden varsel skulle begynde at gå hjem efter 8 timers arbejde.
12. En af de store forskelle på syndikalisterne i FS og Socialistisk Arbejderparti (SAP) var, at SAP også mente samfundet kunne ændres ved partipolitisk arbejde, og at kontrol over statsmagten var nødvendig. FS mente, at alene den faglige kamp kunne medføre samfundsændringer.
13. Således havde Rassow nogle måneder forinden stillet et mistillidsvotum til fagforeningsformanden, der kun opnåede få stemmer.
14. ML/FP. Flere bestyrelsesmøder i vinteren 1917-18 og foråret 1918.
15. Hans Chr. Johansen: Danmarks historie, Bd. 9, Dansk økonomisk Statistik 1814-1980. Gyldendal 1985. Side 286.
16. DAB19, side 27.
17. DAB19, side 26 f., FÆ/FP, Forretningsudvalgsmøde 28/9 1918.
18. Antallet af organierede syndikalister var måske af denne grund også steget siden de 40 medlemmer i 1911. Fra 1916 til 1917 mere end tredobledes deres medlemstal og ugebladets oplag femdobledes i samme periode. I 1918 nåede FS sit største medlemstal med ca. 3.400 medlemmer, og »Solidaritet« udkom i ca. 17.000 eksemplarer.
19. DA/B18. Konference den 24/1-1918.
20. DA/MU, Ks. 911. Fra Fagforening til Laug 3/5, fra Laug til Fagforening 4/5, Fra Laug til DA 4/5, fra DA til Laug 7/5 og 16/5, og fra Laug til Fagforening 21/5. I den nævnte

periode har murersvendenes henvendelse ikke været behandlet i hverken Arbejdsgiverforeningens eller Laugets kompetente organer.

21. J&B/FP, Generalforsamling 13/5 1918.
22. MA/FP, Generalforsamling 23/5 1918.
23. Der er ikke noget entydigt om arbejdspladsernes størrelser. Det drejede sig om henholdsvis 40, 6 og 3 murersvende.
24. DA/MUR Ks. 911. Skrivelse fra Lauget til Murersvendenes Fagforening af 28/5, og fra Lauget til Murerforbundet af 3/6 1918.
25. MUR18, Repræsentantskabsmøde den 10/6 1918.
26. MUG18, Generalforsamling den 13/6 og 18/6 1918. Generalforsamlingen behandler den engelske uge den 13/6, men når ikke de øvrige punkter.
27. DA/MUR, Ks. 911. DA's indberetning til Den faste Voldgiftsret den 2/7-1918.
28. MA/FP, Bestyrelsesmøde 19/6 1918. DA/B18. Fællesmøde den 22/6-1918. DA/MUR Ks. 911. Skrivelse fra Lauget til Arbejdsgiverforeningen af 17/6 1918.
29. MUG18. Generalforsamling den 4/7 1918.
30. Weekendstrejkerne blev først indberettet hen på sensommeren og først på initiativ af DA, fordi de lokale arbejdsgivere accepterede arbejdernes praksis med »den engelske uge«. »Arbejdsgiveren« nr. 49, 4/12 1918, side 843.
31. DA/STE Ks. 965. Skrivelser til DA af 25/6, 1/7 og 22/7 1918. Ks. 957. Skrivelser af 2/3, 5/3, 6/3 og 14/3-1918.
32. BS/FP. Bestyrelsesmøde 1/8 og Generalforsamling 7/8 1918.
33. DA/ENT. Ks. 816. Skrivelse fra Stukkatørfagets Mesterforening til Arbejdsgiverforeningen af 25/7-1918. Skrivelser fra De forenede Brolægningsentreprenører til Arbejdsgiverforeningen af 1/8 og 3/8-1918.
34. J&B/FP, Bestyrelsesmøde 27/6 1918 og Generalforsamling 14/7 1918.
35. DA/ENT Ks. 816. Skrivelser af 22/7, 23/7 og 25/7-1918 fra Entreprenørforeningen til Arbejdsgiverforeningen.
36. DA/A18. Forretningsudvalgsmøde og Hovedbestyrelsesmøde den 27/6-1918.
37. DsF/FP. Forretningsudvalgsmøde 7/8 1918. DA/B18. Fællesmøde 13/8 1918.
38. MUG18. Generalforsamling den 9/8-1918.
39. DA/MUR Ks. 911. Udateret notat, hvor det forberedende retsmøde i Den faste Voldgiftsret den 21/8 omtales i datid, og proceduren den 24/8 i fremtid. Poul Vitus Nielsen: De tog. De fik. De otte timer. Speciale. Københavns Universitet 1991. Se dateringsdiskussionen Kap.4 note 55.
40. DA/MUR Ks. 911. Skrivelse af 21/8 1918. DA/A18. Delegationsmøde den 23/8 1918.
41. MUG18. Generalforsamling 18/9 1918.
42. MUG18. Generalforsamling den 2/9 og 22/9 1918. MUR. Repræsentantskabsmøde 12/9 1918.
43. J&B/FP, Generalforsamling 29/9 1918.
44. DA/ENT, Ks. 816. Skrivelser af 21/9, 25/9, 3/10 og 10/10, samt dommen af 23/10.
45. SM/HB, Hovedbestyrelsesmøder 19/8, 5/9, 13/9, 19/9 og 27/9 1918.
46. »Arbejdsgiveren« nr. 51, 18/12 1918, side 873.
47. Hverken murersvende, murerarbejdsmænd eller tømrere var medlem af DsF.
48. DsF/FP. Trykt referat af Den skand. Arbejderkonference 11-13/9 1918.
49. DsF/FP, Forretningsudvalgsmøde 4/9 og 18/9 1918.
50. I forhold til DsF havde DA på alle måder stået stærkt i årene under den første verdenskrig. DA stod styrket efter vedtagelsen af nye retsregler for regulering af arbejdsmarke-

det, og DA's centrale plads ved overenskomstforhandlingerne havde sikret 5-årige overenskomster, som i en periode med stigende produktion og priser havde medført lave lønomkostninger og deraf følgende store overskud. Overfor DA stod DsF stærkt svækket. De havde indgået en række dårlige overenskomster, hvor de ikke havde villet eller turdet bruge konfliktvåbnet. Reallønstilbagegangen var mærkbar efter 1914, og krisen for arbejderklassen slog for alvor igennem ved den voldsomme arbejdsløshed fra 1917. Denne krise for arbejderklassen synes hos arbejdernes ledere på forbundsplan at være opfattet som en generel økonomisk krise, så de viste tilbageholdenhed ved overenskomstforhandlingerne, og accepterede dermed reallønsfaldet. De dårlige overenskomster medførte kraftig kritik af DsF fra arbejdspladser og underorganisationer, og DsF stod således også internt svækket.

51. Perioden fra 1914 til 18 var en turbulent tid for dansk erhvervsliv. Nogle virksomheder havde kraftige indskrænkninger, og nogle lukkede helt. Andre havde fremskridt, og nye produktioner igangsattes. For kapitalejerne som helhed var udviklingen dog gunstig. Jakob Lindberg har i Nationaløkonomisk Tidsskrift (1921) beregnet indtægtsforskydningen mellem forskellige samfundsgrupper. Heraf fremgår, at hvor byarbejdernes gennemsnitlige indtægt i perioden fra 1914-18 faldt med 21% i forhold til perioden før, så steg indtægten for selvstændige indenfor pengehandel med 76%, varehandel med 58% og industri (og håndværk) med 43%. Også aktietegningen steg: med 4½ mill. kr i 1914, 11 mill. i 1915 og 70 mill.kr. i 1916. På trods af krig og inflationen var der således en rigelig tilflydning af kapital til industriens omstilling og indkøb af materialer.
52. DsF/FP, Repræsentantskabsmøde den 28. og 29/10 1918.
53. DA/HOF. Ks. 756. Breve fra DA til DsF af 8. og 13/11 1918.
54. FÆ/FP, Fællesmøde mellem fagforeningsbestyrelser og vælgerforeninger den 11/11 1918, samt DsF's Arkiv: Splittelsesforsøg og tvistigheder, sag 40, 1914-22. Referat af mødet i Arbejdernes Fællesorganisation 11/11 1918.
55. Ove Rodes dagbøger, side 206.
56. SD/FT, gruppemøde 13/11 og »Social-Demokraten« 14/11 1918.
57. SD/FU, Forretningsudvalgsmøde 13/11 1918.
58. Dansk Kommunalarbejderforbund 1899-1924. København 1924. Side 151. Sporvejs- & Omnibusfunktionærernes Organisation 1897-1922. København 1922. Side 141.
59. K. Vedel-Petersen: Københavns Kommune 1914-21. København 1931. Side 361.
60. DA/B18. Fællesmøder 14/11 og 25/11 1918.
61. DA/A18. Forretningsudvalgsmøde 15/11 og Delegationsmøde 22/11 1918.
62. DA/B18. Fællesmøde 25/11, Timandsmøder 4/12 og 9/12. Arbejdsgivernes forslag af 9/12 i DA/HOF Ks.756.
63. DsF/FP, Forretningsudvalgsmøde 11/12, 14/12 og 27/11 1918.
64. Såvel Venstre som de konservative slog sig i tøjret, men indvilligede til sidst. Med finanslovens vedtagelse den 31. marts 1919 var 8 timers dagen sikret statens tjenestemænd, funktionærer og arbejdere fra 1. april s.å. SD/FT gruppemøde 18/12 1918.
65. A/A18. Forretningsudvalgsmøde den 13/12 1918.
66. Se fx DAF/HB. Hovedbestyrelsesmøde 20. og 21/12 1918 og Møde af Forbundets Repræsentanter i DsF 27/12 1918.
67. DsF/FP, Repræsentantskabsmøde 28/12 1918.
68. DsF's forslag af 2/1 og 3/1 1919 i DA/HOF Ks. 756. Møder refereret i DA/B19, Timandssmøde 2/1 og 3/1 1919.

69. DA/A19. Delegationsmøde 3/1, Forretningsudvalgsmøde 9/1 og Hovedbestyrelsesmøde 10/1 1919 samt DAB19, Generalforsamling 10/1 1919.
70. DA/HOF Ks. 756. Arbejdsgivernes forslag af 13/1 1919. DA/B19. Timandssmøde den 13/1 1919. DsF/FP. Repræsentantskabsmøde 14/1 1919 og Ekstraordinært Repræsentantskabsmøde den 14/1. »3. møde« torsdag den 16/1 1919. DAB19. Ekstraordinær generalforsamling den 22/1 1919.
71. DsF/FP. Forretningsudvalgsmøder den 29/1 og 9/2 1919.
72. MA/FP, generalforsamling 22/1. J&B/FP, generalforsamling 26/1. BS/FP, bestyrelsesmøde 23/1 og generalforsamling 3/2 1919.
73. DA/MU. Skrivelse fra Murerarbejdsmændenes Fagforening til DA af 16/1 og skrivelse fra Murerlauget til DA af 22/1; DA/TØM. Skrivelse fra Dansk Tømrerforbund til DA af 13/1 1919. DA/A19. Delegationsmøde 24/1, DA/B19. Konference 25/1 og DAB 19, side 142 ff.
74. DA/A19. Delegationsmøde 24/1 1919.
75. Der foreligger ingen opgørelse over murernes arbejdsløshed i vinteren 1918-19, men arbejdsløshedsprocenter på mellem 20 og 50 var ikke unormalt i disse måneder.
76. MU/FP. Møde af Murersvende den 4/2 1919 og Generalforsamling den 4/2 1919. Bestyrelsesmøde den 13/2 og 15/2 1919.
77. Allerede den 6. behandlede hovedbestyrelsen klager over at arbejderne forlod arbejdet efter 8 timer fra 14 navngivne virksomheder fra hele landet, bl.a. så store virksomheder som Odense Staalskibsværft og Fisker & Nielsen. To dage senere var yderligere indberetning fra 15 virksomheder. Hverken Smedeforbundet eller Jernets Arbejdsgiversammenslutning foretog sig dog andet end at pålægge arbejderne at overholde den overenskomstmæssige arbejdstid.
78. SM/HB. Hovedbestyrelsesmøder 23/1, 2/2, 6/2 og 8/2. Ekstraordinær Kongres 11-13/2 1919.
79. »Jærn og Metalarbejderen« Nr. 4, 1919.
80. »Social-Demokraten« 31/1,1.,14.,15.,16., 26.,27., og 28/2 1919.
81. SD/FT. Gruppemøder den 19., 20. og 21/2 1919. Betænkning side 4.
82. »Jærn og Metalarbejderen« Nr. 5, 1919.
83. MU/FP, Generalforsamling 28/2 og MA/FP, Bestyrelsesmøde 5/3 1919.
84. J&B/FP, Bestyrelsesmøder 27/2 og 6/3 1919. MU/FP, Bestyrelsesmøder 18/2, 22/2, 8/3 og 9/4; generalforsamling 28/2 og 21/4 1919. MA/FP, Bestyrelsesmøder 5/3 og 29/4, generalforsamling 15/2, 14/3 og 30/4 1919.
85. Det drejede sig J.K. Lindberg, socialdemokrat og direktør i Arbejds- og Fabrikstilsynet, og Sv. Neumann, socialdemokrat og kontorchef under Stauning. Langkjær omtaler forholdene i DA/A19, delegationsmøde 22/4 1919 og i Arbejdsgiveren 7/3 1919, side 77.
86. MU/FP, Bestyrelsesmøde 20/3 (forkert anført som 19/3) og Generalforsamling 24/3 1919. J&B/FP, Fællesmøde mellem bestyrelse, priskurantudvalg og klubrepræsentanter 30/3 1919.
87. J&B/FP, Bestyrelsesmøder 10/4, 19/4 og 24/4 1919.
88. MU/FP, Bestyrelsesmøde 20/3 og Generalforsamling 24/3 1919.
89. Møder den 31/3, 2/4, 3/4 og 7/4 omtalt i MU/FP Generalforsamling 26/3, Bestyrelsesmøde 2/4 og Generalforsamling 9/4; MA/FP, Generalforsamling 2/4; DA/A19, Delegationsmøde 4/4; ML/FP, Bestyrelsesmøde 2/4; TL/FP, Bestyrelsesmøde 3/4 1919.
90. DA/TØM, Ks. 991. Forligsmandens forslag af 14/4 1919.
91. ML/FP. Generalforsamling 22/4 1919. TØ/GF, Laugssamling 22/4 1919.

92. Tallene er offentliggjort i »Solidaritet« den 21/4 1919. Tallet for murerarbejdsmændene er dog også nedskrevet i MA/FP og for begge murerfagene i DA/MU: skrivelser fra fagforeningerne til forligsmanden af 22/4 1919 Ks. 912 . Tallene er her i overensstemmelse med »Solidaritet«s tal.
93. DA/A19, Delegationsmøde 22/4 1919. Poul Vitus Nielsen: De tog. De fik. De otte timer. Speciale. Københavns Universitet 1991. Se diskussionen side 90f.
94. DA/B19. Timandsmøder 3. og 6/5 1919.
95. DA/HOF. Overenskomst af 17/5 1919.
96. DA/B19, Fællesmøder 21. og 22/5 1919.
97. DA/A19, Hovedbestyrelsesmøde 10/1 og efterfølgende samt Delegationsmøde 23/4 1919.
98. DA/B19, Timandsmøde 3/5 1919.
99. »Social-Demokraten« havde kun behandlet lockouten journalistisk to gange. Første gang den 1. og 3/3 i anledning af et offentligt møde, og anden gang 11/4 efter en demonstration til Christiansborg. I begge tilfælde lagde avisen vægt på de taler og paroler, der var i overensstemmelse med det socialdemokratiske idègrundlag.
100. »Social-Demokraten« 16/5 1919.
101 MA/FP, Generalforsamling 25/5 1919 og »Social-Demokraten« 28/5 1919.
102. »Social-Demokraten« 28/5, 29/5, 31/5 og 1/6 1919.
103. MU/FP, Generalforsamling 25/5 1919 og MA/FP, Generalforsamling 26/6 1919.
104. »Klassekampen« 18/5 1919, »Solidaritet« 17/5 1919.
105. Jeg er her i teoretisk gæld til den engelske historiker E.J. Hobsbawm, der i analysen af syndikalismen opdeler den i fire elementer: en holdning, en teknik, en strategi og et håb. E.J. Hobsbawm: I enhver arbejder er der en syndikalist, der forsøger at kæmpe sig ud. Årbog for arbejderbevægelsens historie. SFAH 1979. (Hobsbawm). Side 207.
106. Genoptryk af FS's program. Årbog for arbejderbevægelsens historie nr. 8. SFAH 1978, side 56.
107. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. Generalforsamlinger 1917-18. Kun disse personer optræder med argumenter, der rækker ud over de konkrete sager og henviser til et syndikalistisk idègrundlag.
108. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. F.eks. generalforsamlinger den 13/12 1917 og 14/3 1918: Forslag om øget understøttelse til arbejdsløse.
109. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. F.eks. generalforsamling 10/1 1918: Forslag til protestresolution mod loven om civil værnepligt, der i protokollen refereredes som værende vedtaget i Folketinget »med *vort* Partis Sanktion«.
110. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. F.eks. generalforsamling 2/9 1918: Forslag til støtte for en bagerstrejke, der med kraftigt hetz bekæmpedes af Socialdemokratiet og DsF.
111. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. Generalforsamlinger den 4/7, 2/9 og 18/9 1918.
112. Forhandlingsprotokol for Murersvendenes Fagforening. Generalforsamlinger 31/1 og 13/6 1918.
113. Hobsbawm, side 210ff.
114. Poul Vitus Nielsen: De tog. De fik. De otte timer. Speciale. Københavns Universitet 1991. Se diskussion side 101 ff.
115. »Solidaritet« 18/9 1915, side 3.
116. Under samvirkets Flag. De samvirkende Fagforbund 1898-1948. København 1948.

Udarbejdet af A. Kocik, Albert Olsen m.fl. Side 124; Sophus Agerholm og Anders Vigen: Arbejdsgiverforeningen gennem 25 år. 1896-1921. København 1921. Side 364, 370 og 380.

117. Reallønsfremgang i 1918 og 1919 er ikke overgået hverken før eller siden.
118. Se diskussion i »De tog. De fik...«, Speciale 1991 side 101 ff.
119. DA/ENT Ks. 816. Indberetningen fra entreprenørforeningen omtaler 7047 arbejdere hos 36 entreprenører. Det er uklart i hvilket omfang denne indberetning også omfatter andre faggrupper ansat hos entreprenørerne end jord- og betonarbejdere. Der kan være tale om tømrere, stukkatører og brolæggere. Murerne og murerarbejdsmændene er i alle tilfælde ikke medtaget i indberetningen.
120. ML/FP. Bestyrelsesmøde den 7/9 1918.
121. Kolstrup, side 20.
122. Kolstrup, side 27.
123. At murersvendenes bestyrelse snød med en måned er en anden sag, som Kolstrup iøvrigt ikke opdager.
124. Kolstrup, side 44ff.
125. Fx at weekendstrejkerne skulle være startet, *inden* der forelå resultat af forhandlingerne med Murerlauget, hvor de først startede lørdagen *efter* et entydigt nej fra lauget; at de københavnske murersvendes udmeldelse af Murerforbundet også medførte udmeldelse af DsF, hvor Murerforbundet og dermed de københavnske murersvende allerede var udmeldt af DsF i 1911; at størrelsen på arbejdsrettens bøder ikke er korrekte; at byggefagene skulle have udstedt strejkevarsler i forbindelse med lockouten, hvilket de netop ikke gjorde, da ideen med aktionen var, at de *skulle* arbejde i 8 timer, og derefter gå hjem m.v.
126. Kolstrup, side 10.
127. Kolstrup, side 57 note 33.
128. Kolstrup, side 24 f.
129. Kolstrup, side 31.
130. Kolstrup, side 29 ff.
131. Betænkning, side 12ff.